

Ludwik Grzebień SJ Kraków

Zarys dziejów parafii w Strzyżowie

Wstęp

Strzyżów jako miasto i parafia posiada niezwykle bogatą historię, dotąd jednak nie ma gruntownie opracowanych swoich dziejów. Próba stworzenia monografii parafii podjęta w przeszłości przez prepozyta ks. Stanisława Kwiecińskiego i ks. Adama Sikorę nie została doprowadzona do końca. *Krótką historią cudownego obrazu Matki Bożej Niepokalanej w kościele parafialnym w Strzyżowie* (1956), opracowana na podstawie nieznanego dziś rękopisu pt. *Liber memorabilium civitatis de Strzyżów* przez ks. Sikorę, pozostaje do dziś w maszynopisie i wymaga gruntownej weryfikacji. W pracy bowiem niewątpliwe fakty połączono z przekazami środowiskowej tradycji, a nawet legendami. Kilka cennych studiów ukazało się w zbiorowej pracy: *Studia nad dziejami Strzyżowa i okolic* (zbiór artykułów pod red. Stanisława Cynarskiego, Rzeszów 1980), ale sprawy parafii potraktowano w nich dość marginalnie.

Wydając niewielką i popularną książeczkę pt. *Parafia w Strzyżowie i kult Matki Bożej Niepokalanej* (Kraków 1997) i kreśląc tylko ogólny zarys historii kościelnej Strzyżowa, starałem się zrobić jedynie pierwszy krok do stworzenia gruntownej monografii parafii, na co nie pozwolił mi ani czas, ani pełnione obowiązki. Po 20 latach wracam do tego tematu i na podstawie przebadanej literatury drukowanej i licznych dokumentów źródłowych z archiwów kościelnych w Krakowie i Przemyślu przedstawiam swoje opracowanie z pełnym aparatem naukowym.

Dawne moje badania nad dziejami kościelnymi Strzyżowa są jedynymi, których nie wykorzystałem dotąd w pełni w publikacji naukowej. Kiedy ks. Nowak prosił o opracowanie, dostarczyłem mu drukowaną broszurkę (Kraków 1997) oraz jej obszerniejszy maszynopis z licznymi przypisami i uwagami. Ten tekst maszynopisu ciągle pozostaje w moim zapisie komputerowym. Obecnie dokładnie go przeczytałem i w miarę dostępu do źródeł sprawdziłem, nanosząc nieliczne korekty. Znając pobieżnie literaturę kościelną, uważam tekst za ciągle aktualny. Przesyłam więc jego zasadnicze zręby do wglądu i ewentualnie druku jego części.

Nie słyszałem, by ktoś zabierał się w najbliższym czasie do gruntownego opracowania dziejów parafii strzyżowskiej, a tak ważny Wasz Rocznik mógłby do tego zachę-

cić, publikując artykuł! Moje opracowanie traktuję w całości jako już zapis dla mnie archiwalny. Ponieważ do sprawy samej historii Strzyżowa nie będę już w stanie wracać, pozostawiam decyzję w sprawie jej publikacji.

Z początkowych dziejów miasta

Przynależność Strzyżowa i jego okolic od najdawniejszych czasów do województwa (uprzednio księstwa) sandomierskiego, w jego zaś granicach do kasztelanii-wiślickiej, a później powiatu pilzneńskiego, wynikała ściśle z osadnictwa tego terenu. Niezasiedlone ziemie stanowiły teoretycznie od czasów najdawniejszych własność książęcą. Zdaniem historyków średniowiecza migracje osadnicze szły na tereny Strzyżowskiego z regionu Wiślicy wzdłuż rzeki Wiśłoki, by potem docierać nad Wiśłok. Początki świadomej i zorganizowanej akcji osadniczej sięgają w rejonie strzyżowskim być może końca XII w., a z całą pewnością wieku XIII. Na zjeździe Daniela, księcia halickiego, z Bolesławem Wstydlwym w Tarnowie w 1264 r. uzgodniono granice Polski i Rusi na tym odcinku w ten sposób, że Rzeszów miał należeć do Rusi, Czudec zaś do Polski, a oba zamki miały stanowić graniczne twierdze między tymi państwami¹. Osadnictwo terenów po stronie polskiej wiązało się z działalnością rodu rycerskiego Bogoriów i klasztoru cystersów w Koprzywnicy². Bogoriowie weszli w posiadanie obszerne, słabo jeszcze zasiedlonych terenów nad środkowym Wiśłokiem i Wiśłoką w końcu XII w. na mocy nadania książęcego. Część tych dóbr włączona została niebawem w skład uposażenia klasztoru cystersów w Koprzywnicy, ufundowanego w 1185 r. przez Kazimierza Sprawiedliwego przy współudziale komesa Mikołaja Bogorii. Przywilej Bolesława Wstydlwego z 1277 r., zatwierdzający to uposażenie, wymienia m.in. grupę osad na Podkarpaciu nadanych cystersom, wśród nich zaś z terenu strzyżowskiego Dobrzechów i Lublę³.

Według miejscowej tradycji, podanej przez ks. Sikorę, której nie można potwierdzić w istniejących przekazach źródłowych, stworzono tu przed wiekami strażnicę zwaną Strzeżowo Leszek Biały (1187/1227) miał zaś zbudować warowny gród. W roku 1241 Tatarzy pod wodzą Batu-chana zniszczyli gród i wycięli w pień całą załogę. Sprowadzeni przez Bolesława Wstydlwego (1226/1279) osadnicy odbudowali gród i przejęli w 1246 r. gotycki modrzewiowy kościół, zbudowany z fundacji

¹ W. Gwoździcki, *Dzieje miasteczka i parafii Czudec*, Przemyśl 1992, s. 9.

² K. Baczkowski, *Osadnictwo regionu strzyżowskiego do r. 1450* [w:] *Studia nad dziejami Strzyżowa i okolic*, red. S. Cynarski, Rzeszów 1980, s. 5983.

³ Dokument ten opublikował z oryginału Z. Wdowiszewski w pracy: *Ród Bogorjów w wiekach średnich* (Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego we Lwowie t. 9: 1928/1929, Kraków 1930, s. 8386). Por. K. Baczkowski, *Osadnictwo regionu strzyżowskiego...*, s. 6263.

księcia Bolesława Wstydlwego i jego małżonki błogosławionej Kingi. Pierwszy proboszcz tego kościoła Wendelinus został zamordowany w czasie mszy św. przez Tatarów w 1259 r.⁴ Do XV w. ziemie te były zresztą wielokrotnie niszczone przez Tatarów oraz częste pożary i panujące zarazy.

Najstarszą wzmiankę źródłową i pewną o Strzyżowie mamy dopiero z 1279 r. Zawiera ją dokument legata papieskiego Filipa, wystawiony w Budzie (Budapeszcie), potwierdzający dziesięciny należne klasztorowi koprzywnickiemu z całego szeregu miejscowości, wśród których występuje również Strzyżów⁵, co wskazywałoby na pierwotną przynależność Strzyżowa do posiadłości Mikołaja Bogorii, a następnie do zakonu cystersów.

Do końca XIII w. Strzyżów, podobnie jak wiele innych miejscowości tego regionu, należał niewątpliwie do dóbr Bogoriów. Z biegiem czasu przeszedł w ręce zakonu lub rodzin rycerskich. Tak w połowie XIV w. Wojciech ze Strzyżowa (zm. 1399), syn Kiełcza, dziedzic Czudca i Strzyżowa, dał początek rodowi Strzeżowskich, czyli Strzyżowskich herbu Oława⁶, który to ród władał miastem do połowy XVI w.

Najwybitniejszym przedstawicielem rodu był Mikołaj Strzyżowski (zm. ok. 1497), syn Pakosza z Czudca i Strzyżowa, który z bratem Janem podzielili się w 1462 r. majątkiem ojca. Mikołaj przejął połowę Strzyżowa i kilka sąsiednich wsi, a Jan drugą połowę Strzyżowa oraz Czudec⁷. Oni też po wielkim pożarze Strzyżowa w 1480 r., dążąc do odbudowy miasta, ogłosili ważny dokument, którym nadali mu wiele przywilejów, jakimi cieszyły się inne miasta polskie. Pod sam koniec XV w. dziedzicami obu miasteczek byli Jan i Gabriel Strzyżowscy. Na przełomie XV i XVI w. ród ten doszedł do znacznego wpływu i majątku; sam Gabriel Strzyżowski posiadał dziewięć wsi i trzy części we wsiach innych właścicieli. W drugiej połowie XVI w. kurczy się jednak wyraźnie znaczenie rodu Strzyżowskich, tracą oni najpierw rodowe miasto Strzyżów, a w 1610 r. również Czudec.

Już w 1533 r. pojawił się nowy współwłaściciel Strzyżowa Feliks Wielopolski⁸, od ok. 1555 r. dziedzicem części miasta był też Stanisław Bączalski z Jedlicza⁹, a od 1557 r. na dość krótko również Seweryn Boner¹⁰.

⁴ A. Sikora, *Krótką historia cudownego obrazu Matki Bożej Niepokalanej w kościele parafialnym w Strzyżowie nad Wiśłokiem*, Strzyżów 1956, mps, s. 5.

⁵ *Kodeks Dyplomatyczny Małopolski*, t. 2, Kraków 1886, nr 486.

⁶ W. Gwoździcki w swej monografii *Dzieje miasteczka i parafii Czudec* (s. 2023) omawia szeroko początki rodziny Strzyżowskich, przypisując jej niemieckie lub śląskie pochodzenie.

⁷ M. Wilamowski, *Strzeżowski Mikołaj* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 45, WarszawaKraków 2007, s. 7779.

⁸ J. Wyrozumski, *Miasta regionu strzyżowskiego* [w:] *Studia nad dziejami Strzyżowa i okolic* red. S. Cynarski, Rzeszów 1980, s. 114.

⁹ S. Gawęda, *Rozwój gospodarki wiejskiej od połowy XV do początków XVII wieku* [w:] *Studia nad dziejami Strzyżowa i okolic*, red. S. Cynarski, Rzeszów 1980, s. 95.

¹⁰ J. Ptańnik, *Bonerowie*, Rocznik Krakowski 1905, t. 7, s. 75.

W początkach XVII w. do Stanisława Wielopolskiego należała połowa Strzyżowa oraz oba przedmieścia. Drugą połowę miasta posiadał nadal Stanisław Bączalski, który zmarł w 1625 r.¹¹ Po jego śmierci Stanisław Wielopolski stał się już właścicielem całego miasta¹². W 1630 r. dobra Strzyżów i Gromnik należały do jego synów: Krzysztofa (późniejszego proboszcza strzyżowskiego), Stanisława, Samuela i Aleksandra Wielopolskich¹³. Ostatecznie aż do drugiej połowy XVIII w. miasto będzie własnością wpływowej rodziny Wielopolskich.

Prawa miejskie

Koleje przekształcenia wsi Strzyżów w pełnoprawne miasto z braku dokumentów nie zostały dotąd w pełni wyjaśnione. Strzyżów wymieniony w dokumencie z 1279 r. w rzędzie osad wiejskich, a nie określany jako miasto, był wówczas bez wątpienia jeszcze wsią. W dokumencie chodziło o dziesięciny już dawniej (*iam dudum*) w tych miejscowościach przez klasztor koprzywnicki posiadane, skąd wniossek, że pod wymienioną datą Strzyżów nie może być traktowany jako osada nowa. Był osadą już dobrze zorganizowaną. Dodajmy, iż dokument zachował się w oryginale, co nas upewnia o wiarygodności powyższych informacji¹⁴.

Rozwijająca się szybko osada strzyżowska posiadała początkowo gospodarcze związki z posiadłościami cystersów, powoli jednak uniezależniała się od zakonu pod każdym względem. Kiedy w latach 1373 i 1376 opat koprzywnicki toczył spory z Wojciechem, dziedzicem Strzyżowa, o granicę między Strzyżowem a Wysoką, to obie miejscowości określano terminem *haereditas*, którego nie dałoby się odnieść do miasta¹⁵. Strzyżów został więc miastem po 1376 r. W latach 1397-1398 pojawia się w aktach grodzkich bieckich niejaki Bartosz Poszman, mieszczanin strzyżowski¹⁶. Zapiska sądu ziemskiego pilzneńskiego z 1419 r. wzmiankuje już wójtów, rajców, ławników i całe spółstwo strzyżowskie¹⁷. Prawa miejskie posiadał więc Strzyżów od końca XIV w. Jako zorganizowane miasto pojawia się Strzyżów również w *Liber beneficiorum* Jana

¹¹ Stanisław Bączalski zapisał w 1617 r. na uposażenie kościoła strzyżowskiego swój majątek w Zaborowie (Archiwum Archidiecezjalne w Przemyślu [dalej: AAPrz], rkps 1725, s. 3538).

¹² S. Cynarski, *Początki kariery rodziny Wielopolskich* [w:] *Spółeczeństwo staropolskie*, t. 2, Warszawa 1979, s. 136.

¹³ S. Cynarski, *Miasteczka nad środkowym Wisłokiem w XVII i XVIII wieku* [w:] *Studia nad dziejami Strzyżowa i okolic*, red. S. Cynarski, Rzeszów 1980, s. 175.

¹⁴ J. Wyrozumski, *Miasta regionu strzyżowskiego*, s. 117.

¹⁵ *Kodeks Dyplomatyczny Małopolski*, t. 3, Kraków 1887, nr 857, nr 883.

¹⁶ Archiwum Państwowe w Krakowie, Oddział na Wawelu [dalej: APKr], *Castrensia Biecensia*, t. 1, s. 56, 61 (*civis de Strzewow*), s. 63 (*opidanus de Strzewow*).

¹⁷ APKr, *Terrestria Pilsnensia*, t. 20, s. 16.

Długosza, opracowanym w latach 1470-1480¹⁸. W tym czasie posiadał prawa miejskie i nadal stanowił własność rycerską Strzyżowskich.

Pożar, jaki wybuchł 9 marca 1480 r., strawił niemal całe miasto. Było ono wówczas własnością Jana i Mikołaja Strzyżowskich i oni to urządzili miasto od nowa, stwarzając mu nowe prawo oraz lepsze warunki rozwoju i pomnożenia liczby mieszkańców¹⁹. Na rozwój miasta Strzyżowa miały więc od XV w. decydujący wpływ dwa czynniki, zorganizowany samorząd miejski oraz jego właściciel, czyli dziedzic. W zależności od współdziałania obu tych decyzyjnych ośrodków miasto przeżywało swoje okresy znacznego rozwoju lub upadku. Niewątpliwie największy rozwój miasta przypadł na przełom XV i XVI w.

Powstanie i rozwój parafii

Na rozwój życia parafialnego Strzyżowa decydujący wpływ miało jego położenie na pograniczu dwóch diecezji krakowskiej i przemyskiej. Strzyżów leżący w granicach rdzennego państwa polskiego znajdował się też w granicach diecezji krakowskiej i prepozytury wiślickiej, a później archidiekanatu sądeckiego, ale bliskość z diecezją przemyską sprawiała też, że wielu miejscowych proboszczów i wikariuszów pochodziło właśnie z tej diecezji²⁰.

Nie wiemy dokładnie, kiedy została zorganizowana parafia strzyżowska. Zresztą w tym okresie nie sporządzano jeszcze dokumentów erekcyjnych parafii, a te z chwilą wybudowania kościoła tworzyły się spontanicznie przy poparciu właścicieli wsi i za zgodą biskupa. W Strzyżowie parafia istniała na pewno w latach 40. XIV w. jako w pełni uformowana, posiadająca własny kościół i okręg parafialny; tak występuje w rachunkach płaconego świętopietrza przynajmniej od 1340 r.²¹ Nie znaczy to, że w tych

¹⁸ J. Długosz, *Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis*, t. 2, Kraków 1864, s. 257-258.

¹⁹ J. Wyrozumski, *Miasta regionu strzyżowskiego*, s. 120.

²⁰ Niewielkie znaczenie dla losów Strzyżowa miała podnoszona często przez historyków sprawa biskupstwa lubuskiego. Na wiek XIII przypada bowiem początek ekspansji gospodarczej tego biskupstwa, które otrzymało z nadania książęcego ziemie dawnego opola konickiego, czyli obszar leśny między Wisłoką i Wisłokiem, prawdopodobnie z ośrodkiem w dzisiejszym Wielopolu Skrzyńskim. Jednak szybko postępująca kolonizacja tych zalesionych ziem spowodowała powstanie wielu nowych wsi należących do diecezji krakowskiej, co w ostateczności przesądziło o wycofaniu pretensji ze strony biskupów lubuskich. Na temat biskupstwa lubuskiego zob. A. Weiss, *Organizacja diecezji lubuskiej w średniowieczu* *Studia kościelno-historyczne* 1977, t. 1, Lublin, s. 788-7.

²¹ *Monumenta Poloniae Vaticana*, t. 3, ed. J. Ptaśnik, Cracoviae 1913-1914, s. 177, 179, 181, 183, 186, 198, 207, 217, 226, 236, 245, 254, 262, 269, 277, 285; B. Kumor w swojej pracy *Archidiekanat sądecki* (Archiwum, Biblioteki i Muzea Kościelne 1964, t. 9, s. 262) podaje na podstawie *Monumenta Poloniae Vaticana*, t. 1, s. 375, że pierwsza wpłata świętopietrza ze Strzyżowa nastąpiła już w 1335 r., gdzie występuje Straszow, a nie Strzessow. Ta pierwsza nazwa odnosi się przypuszczalnie do Straszowa w pow. rzeszowskim. Pierwszy niepodlegający wątpliwości zapis dotyczący Strzyżowa pochodzi z 1340 r.

latach powstała sama parafia; w tym czasie była już w pełni uformowana. Powstała zapewne po 1320 r., bo właśnie wtedy biskup Nanker, jako pierwszy, wprowadził diecezji krakowskiej święto Bożego Ciała, i być może jednym z pierwszych kościołów, któremu nadano ten tytuł, był właśnie kościół parafialny w Strzyżowie²².

Wysokość płaconego świętopietrza traktuje się często jako podstawę oszacowań stanu zaludnienia i kolejności powstania poszczególnych parafii. Nie jest to jednak podstawa niezawodna i może nas jedynie orientować w powyższych sprawach²³. Według Tadeusza Ładogórskiego parafia strzyżowska miała liczyć w połowie XIV w. około 270 mieszkańców²⁴. Już jednak fakt powtarzania się tej samej płaconej kwoty przez kilkanaście lat świadczy, iż była ona rodzajem ryczałtu. Porównując wysokości opłat z parafią w Dobrzechowie, gdzie opłata świętopietrza była trzykrotnie wyższa i dla której płaciły dziesięcinę oba przedmieścia strzyżowskie, można dojść do wniosku, że taka sytuacja była zapewne reliktem dawnej przynależności części Strzyżowa do posiadłości cysterskich i być może powstałej nieco wcześniej parafii dobrzechowskiej²⁵.

W rozwoju duchowym całej okolicy przy znacznym oddaleniu od stolicy-biskupiej w Krakowie ważną rolę spełniali również cystersi z Koprzywnicy, którzy do XV w. prowadzili akcję osadniczą na nieskolonizowanych jeszcze terenach nad śródkowym Wisłokiem. Oni to zorganizowali na surowym korzeniu m.in. pobliskie wsie Grodzisko i Wysoką. Rezydowali na tym terenie najpierw w Dobrzechowie, jednak nie przy kościele parafialnym, ale we własnym dworze, położonym na drugim końcu wsi, blisko Strzyżowa, a zapewne od XV w. w Wysokiej, skąd aktywnie udzielali się zarówno w Dobrzechowie, jak i Strzyżowie. Im też należy przypisać utrwalanie pewnych form religijności, w tym głównie kultu Najświętszej Maryi Panny na tych terenach²⁶.

Patronat na kościołem parafialnym w Strzyżowie był szlacheckim, stąd właściciele miasta dążyli do utrzymania wpływów na życie kościelne. Już od 1451 r. właściciele Strzyżowa prowadzili przed sądem biskupim w Krakowie spory o utrzymanie w swoich rękach tak bardzo ważnego w tym czasie prawa patronatu do kościoła parafialnego²⁷. Z racji stałych zagrożeń ze strony Turcji i Tatarów synod łęczycki postanowił w 1527 r.

²² Z. Zalewski, *Boże Ciała* [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 2, Lublin 1976, kol. 861.

²³ K. Buczek, *Rachunki świętopietrza jako podstawa badań nad zaludnieniem Polski XIV wieków*: *Mediaevalia. W 50 rocznicę pracy naukowej Jana Dąbrowskiego*, Warszawa 1960, s. 77102.

²⁴ T. Ładogórski, *Studia nad zaludnieniem Polski XIV wieku*, Wrocław 1958, s. 208.

²⁵ L. Grzebień, *Dzieje kościelne parafii Dobrzechów*, Kraków 2004, s. 4548.

²⁶ Tamże, s. 1624.

²⁷ Świadczą o tym liczne zapisy zawarte w Acta Officialia w Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, począwszy już od tomu pierwszego.

określić wysokość opłat duchowieństwa na rzecz państwa. Odtąd też parafia strzyżowska wносиła stałe opłaty znane nam z 1529 r. z tzw. *Liber retaxationum*²⁸.

Na przełomie XV i XVI w., gdy zbudowano w Strzyżowie kościoły św. Katarzyny i św. Michała Archanioła, erygowano w kościele parafialnym pierwsze fundowane ołtarze (altarie) oraz powołano do życia Bractwo Kapłańskie okręgu strzyżowskiego, Strzyżów stawał się centrum życia kościelnego, zarówno pod względem rozwoju różnorodnych organizacji parafialnych, jak i pod względem instytucji ponadparafialnych; stał się przed 1606 r., a więc za rządów kardynała Bernarda Maciejowskiego, biskupa krakowskiego, siedzibą dekanatu²⁹. Odtąd też będzie stanowił główny ośrodek życia religijnego nad Wisłokiem.

W okresie reformacji miasto weszło naznaczone wiernością Kościołowi, kultem maryjnym wszczepionym głęboko i prawowiernością właścicieli. W czasie wizytacji dokonanej w 1565 r. z polecenia biskupa Filipa Padniewskiego kościół był nienaruszony w rękach katolików, a proboszcz cieszył się dobrą opinią u parafian³⁰. Podobnie było podczas wizytacji radziwiłłowskiej w 1595 r.; wprowadzie wówczas plebana czasowo nie było i dziesięcin w połowie nie płacono, ale nie było mowy o sprofanowaniu kościoła. Co innego przekazywała dotychczasowa historiografia. Jak podają kolejne schematyzmy diecezji przemyskiej z XIX w., kościół w Strzyżowie został razem z kościołem w Czudcu zabrany przez Strzyżowskich katolikom i oddany przedstawicielom reformacji, a został odzyskany przez katolików dopiero przed 1630 r., co dało podstawę do późniejszych stwierdzeń o zajęciu kościoła przez reformatorów, a głównie przez arian³¹. W okresie największego nasilenia reformacji w Polsce Strzyżowscy nie byli jednak już właścicielami rodowego gniazda Strzyżowa.

Nowinki religijne dotarły jednak do Strzyżowa, o czym wspomina pobieżnie wizytacja parafii w 1602 r., choć brak jakichkolwiek dowodów na istnienie tu zboru ariańskiego. Tym bardziej że posiadanie miasta przez Wielopolskich i częściowe jego przejęcie w XVI w. przez Bączalskich, rodziny głęboko katolickie, wzmocniło poży

²⁸ *Księga dochodów beneficjów diecezji krakowskiej z roku 1529 (tzw. Liber retaxationum)*, Wrocław 1968, s. 326327.

²⁹ B. Kumor, *Diecezja tarnowska*, Kraków 1985, s. 7.

³⁰ Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie [dalej: AKMKr], Acta Visitationum, t. 1, s. 401.

³¹ Schematyzmy diecezji przemyskiej za wiek XIX powtarzały za miejscową tradycją: *Ipsum nomen loci innuit, eum Strzyżowskiane familiae fuisse Patrimonium, et Ecclesiam in Strzyżów ab haeredibus acatholicis eandem sortem cum Ecclesia Czudecensi expertam fuisse. Hinc et privilegiorum jactura, et traditio inter populum conservata, ejatem ecclesiam aliquando Arianam fuisse, facile explicatur. Revindicatio ante an. 1630 contigerit oportet, nam hoc anno Joannes Bączalski de Jedlicze inscripto praedio Zaborowiae 4 Mansionarios fundavit, a quo tempore et Parochus Strzyżoviensis ad dignitatem Praepositi evectus est (Schematismus universi venerabilis Cleri saecularis et regularis Dioecesis ritus latini Premisliensis pro anno Domini 1879, Jasło 1878, s. 191. To samo podawano dosłownie w innych schematyzmach tego okresu).*

cję katolicyzmu, a nawet przyniosło kościołowi szereg fundacji³². Nie znajdują więc w źródłach historycznych potwierdzenia lansowane w okresie powojennym twierdzenia niektórych historyków, a nawet współczesnych, o czasowym przejściu kościoła strzyżowskiego przez reformatorów³³. Niemniej w Strzyżowie niewielka grupa ludzi uległa nowinkom religijnym, a z miasta wywodziło się nawet kilku działaczy reformacyjnych, którzy nie znaleźli wystarczającego poparcia w rodzinnym mieście i rozwijali swą działalność w głównej mierze z dala od Strzyżowa³⁴. Inaczej przedstawiała się sprawa rozwoju reformacji poza okręgiem historycznego oddziaływania cystersów. Mikołaj Strzyżowski (młodszy przedstawiciel rodu) zagrabił majątek kościelny i przepędził proboszcza z Czudca, Piotr Machowski zajął majątek parafialny w Konieczkowej, a w Lutczy kościół został sprofanowany³⁵.

Istnienie w Strzyżowie trzech kościołów, kilku aktywnych bractw kościelnych, osobnych altarii, prężnych cechów miejskich, a tym samym większej ilości duchowieństwa, sprawiły, że 26 kwietnia 1632 r. utworzono przy kościele prepozyturę³⁶, a parafią zarządzał prepozyt. Kapłani mieli obowiązek wspólnego śpiewania godzin *Horas Gloriosissimae Deiparae Virginis* i wspólnego oficjum brewiarzowego³⁷. Nastąpił wówczas w Strzyżowie największy rozkwit życia religijnego, a kościół stał się ośrodkiem oddziaływania na cały rozległy dekanat strzyżowski. Tak było bez większych zmian do wojen szwedzkich, czyli tzw. potopu.

Do wytrwania parafian strzyżowskich w wierności Kościołowi przyczynili się głównie miejscowi proboszczowie, a od 1632 r. prepozyci. Historia wspomina szczególnie postać świątobliwego proboszcza Adama Augustyna Jazanińskiego, który pracował gorliwie przez czterdzieści lat (1597-1636) nad zwalczaniem herezji

³² S. Cynarski, *Miasteczka nad środkowym Wisłokiem*, s. 190.

³³ Nie jest więc prawdą, by kościół był w rękach innowierców, tym bardziej że był ponownie konsekrowany. E. i F. Stolotowie (*Zabytki sztuki w okolicach Strzyżowa* [w:] *Studia nad dziejami Strzyżowa i okolic*, Rzeszów 1980, s. 393) piszą: Po odzyskaniu kościoła z rąk innowierców, którzy w nim prawdopodobnie rezydowali przez jakiś czas w XVI w., ponownie go konsekrował w r. 1611 Piotr Tylicki, biskup krakowski Szeroko sprawę reformacji na tym terenie omawia W. Gwoździcki, *Dzieje miasteczka i parafii Czudec*, s. 92104.

³⁴ Należał do nich apostata Jakub ze Strzyżowa, predykan w Nowym Tańcu, a potem w Hoczwi (W. Sarna, *Dzieje diecezji przemyskiej obrządku łac. Cz. 1, Episkopat przemyski o. ł.*, Przemyśl 1902, s. 161, 173).

³⁵ J. Bukowski, *Dzieje reformacji w Polsce*, t. 1, Kraków 1883, s. 420, 671672. Istnienie zboru poświadczono nie jest w wypadku Czudca w r. 1559. Po roku 1577 Stanisław Zaklika Strzyżowski, kasztelan połaniecki, oddał w tym mieście kościół w posiadanie innowiercom. Natomiast księża katolickich usunęli z miasta Mikołaj Strzyżowski i Łukasz Białobrzęski. Kościół czudecki wrócił do katolików dopiero w 1602 r. (S. Cynarski, *Miasteczka nad środkowym Wisłokiem w XVII i XVIII wieku*, s. 190. Szeroko omawia tę sprawę W. Gwoździcki w monografii: *Dzieje miasteczka i parafii Czudec*, s. 92104).

³⁶ AKMKr, Acta Officialia, pod datą 21 IV 1632 r.

³⁷ AAPrz, rkps 2089.

tirpator haeresis) i pogłębieniem katolicyzmu w całej okolicy. On też patronował Bractwu Kapłańskiemu i utworzeniu Bractwa św. Anny. Za jego czasów doszło do ważnego dla kościoła zapisu znacznego majątku w Zaborowie, dokonanego przez Jana i Stanisława Bączalskich w 1617 r., a zatwierdzonego przez króla Zygmunta III Wazę w 1631 r.³⁸

Następca ks. Augustinusa, Krzysztof Wielopolski, prepozyt strzyżowski, współwłaściciel miasta, po burzliwej, awanturycznej przeszłości, przyjmując probostwo strzyżowskie posiadał jedynie niższe święcenia³⁹. Święceń kapłańskich chyba nigdy nie przyjął i około 1642 r. zrezygnował ostatecznie z dalszej kariery duchownej. Zapisał on jednak w 1639 i 1642 r. w Bieczu na rzecz kościoła parafialnego i uposażenie jego kaznodziei dość znaczne sumy⁴⁰. Ich śladami poszli następni prepozyci strzyżowscy, właściciele miasta, bogatsze mieszczaństwo i okoliczna szlachta.

Pod względem administracji kościelnej Strzyżów należał najdłużej do diecezji krakowskiej (do 1786 r.), następnie diecezji tarnowskiej (1786-1807), przemyskiej (1807-1992), w końcu do rzeszowskiej (od 1992 r.). Okręg parafii strzyżowskiej obejmował za czasów Długosza: miasto Strzyżów oraz wsie: Godową, Żyznów, Gbiska, Brzeżankę, Tropie, Żarnową i Łętownię. Terytorium parafii do połowy XX w. nie uległo zasadniczej zmianie. Jedynie Żyznów w XVI w. przyłączono do parafii w Lutczy⁴¹. Dopiero w drugiej połowie XX w. nastąpiła znaczna reorganizacja parafii. W 1967 r. powstała samodzielna parafia w Godowej, w 1981 r. powstała parafia w Żarnowej, a w 1986 r. parafia w Gliniku Zaborowskim.

Liczba parafian strzyżowskich wynosiła w połowie XIV w. około 300 osób, w 1722 r. około 3000 osób (2000 osób przystąpiło do komunii św. wielkanocnej), w 1797 r. 3400 osób, w 1900 r. 7373 osób, a w 1990 r. 9206 osób.

³⁸ Ks. A. Sikora w swojej *Krótkiej historii cudownego obrazu* poświęcił wiele miejsca (s. 912) temu kapłanowi. Ks. Adam Augustyn de Jazaniny Jazaniński urodził się 22 XII 1571 r. w Pilźnie (syn Augustyna, stąd Augustynidesem zwany). Po studiach na Akademii Krakowskiej przyjął w 1595 r. święcenia kapłańskie. Początkowo pracował w kancelarii króla Zygmunta III Wazy. W 1597 r. został proboszczem strzyżowskim, ale utrzymywał kontakty z dworem królewskim i dwukrotnie miał w Strzyżowie z obawy przed zarazą panującą w Warszawie opiekować się młodszymi synami królewskimi Karolem Ferdynandem i Janem Olbrachtem. Głównie w celu zwalczania innowierstwa i pogłębienia religijności wprowadził w Strzyżowie Bractwo św. Anny. Za godną podziwu gorliwość w zwalczaniu herezji zyskał sobie miano *extirpator haeresis* likwidator herezji. Miał ożywiać działalność Bractwa Literackiego i Bractwa Kapłańskiego. Zmarł 15 VIII 1636 r. W 1740 r. przeniesiono jego ciało z cmentarza przykościelnego do kościoła, a za czasów prepozyta Augustyna Nahlika wstawiono na wewnętrznej ścianie kościoła pamiątkową tablicę ku jego pamięci.

³⁹ AKMKr, Acta Officialia, t. 127, s. 556557.

⁴⁰ AAPrz, rkps 1725, s. 6972, 9398.

⁴¹ *Schematyzm diecezji rzeszowskiej*, Rzeszów 2000, s. 823.

Kościół parafialny

Kościół parafialny jest wzmiankowany po raz pierwszy przynajmniej w roku 1340 z okazji płacenia świętopietrza. Według Jana Długosza, który tworzył *Liber beneficiorum* w latach 1470-1480, strzyżowski kościół parafialny był drewniany, pod wezwaniem Bożego Ciała, którego właścicielami byli w tym czasie Jan i Mikołaj, szlachcice herbu Oława⁴². Stał niewątpliwie w miejscu obecnego kościoła parafialnego, a więc na wzniesieniu nad Wisłokiem. Wezwanie kościoła nie ulegało nigdy zmianie, zarówno drewniany kościół wspomniany przez Długosza, jak i murowany, konsekrowany pod koniec XV w. nosił tytuł Bożego Ciała⁴³. Zapewne z racji żywego kultu Niepokalanego Poczęcia NMP, jaki związany był z kościołem parafialnym, podawano niekiedy później bezpodstawnie, że pierwotny kościół był właśnie pod wezwaniem Niepokalanego Poczęcia⁴⁴.

Budowa nowego kościoła zdaniem niektórych historyków miała być rozpoczęta w 1401 r. przez biskupa krakowskiego Piotra Wysza z Radolina⁴⁵. Biskup Wysz prowadził rzeczywiście niezwykle czynną działalność organizacyjną w diecezji krakowskiej i prawdopodobnie w tym czasie erygował, czyli ostatecznie określił uposażenie istniejącego kościoła parafialnego w Strzyżowie, zapewniając mu tym samym fundusze na wieloraką działalność, ale nowej świątyni nie budował⁴⁶.

Obecny kościół został zbudowany w drugiej połowie XV w., może nawet dopiero po wielkim pożarze, jaki 9 marca 1480 r. zniszczył całe miasto, a zatem i dawny drewniany kościół parafialny. Tymczasowo funkcje kościoła parafialnego spełniał nowo zbudowany kościół św. Michała, który stał poza obrębem miasta i nie uległ pożarowi. Do budowy nowej świątyni zobowiązany był jego patron, zwany później kolatorem, przeważnie właściciel miasta lub wsi. Jeżeli nowy kościół parafialny Bożego Ciała został zbudowany w dość krótkim czasie, i to na miejscu starego lub obok niego, to było wynikiem zarówno znacznej zamożności mieszczan i jego dziedziców Mikołaja i Jana

⁴² Oppidum habens in se parochialem ecclesiam ligneam, Corpori Christi dicatam, cuius haeredes Johannes et Nicolaus germani nobiles de armis Olawa (Joannes Długosz, *Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis*, t. 2, Kraków 1864, s. 257).

⁴³ Mówią o tym wyraźnie *Liber beneficiorum* Długosza (t. 2, s. 257) oraz wizytacje diecezji krakowskiej i tarnowskiej z lat 1565-1793.

⁴⁴ *Katalog zabytków sztuki, Województwo rzeszowskie* t. 3, z. 1: *Ropczyce, Strzyżów i okolice* (Warszawa 1978) podaje (s. 88), że kościół parafialny był pod wezwaniem Matki Boskiej Niepokalanej Poczętej i Bożego Ciała. Podobnie piszą współczesne schematyzmy diecezji rzeszowskiej.

⁴⁵ E. i F. Stolorowicz, *Zabytki sztuki w okolicach Strzyżowa* [w:] *Studia nad dziejami Strzyżowa i okolic Rzeszów* 1980, s. 393.

⁴⁶ Bp Piotr Wysz nie rozpoczął budowy nowego kościoła w Strzyżowie ani tym bardziej go nie zbudował, skoro za czasów Długosza (1470-1480), a więc po 70 latach kościół był nadal drewniany, a o murowanej świątyni nie ma żadnej wzmianki.

Strzyżowskich, którzy nadali miastu nowe ramy organizacyjne, jak też dzięki wpływowi ówczesnego (1480) proboszcza strzyżowskiego Jana z Humnisk, który równocześnie był dziekanem przemyskim oraz kanonikiem i kantorem krakowskim, oraz jego następcy Jana z Makowisk (1491-1495)⁴⁷. Kościół został konsekrowany w roku 1494 za czasów rządów diecezją krakowską kardynała Fryderyka Jagiellończyka pod wezwaniem Bożego Ciała⁴⁸. W kościele tym obok ołtarza głównego były przynajmniej cztery ołtarze: św. Anny, Niepokalanego Poczęcia NMP, Zwiastowania NMP oraz św. Stanisława Biskupa⁴⁹.

Kościół pozostawał przy katolikach w czasach reformacji i wszelkie twierdzenia o przejściu go przez arian, jego profanacji i następnie ponownej konsekracji w 1611 r. przez biskupa Piotra Tylickiego nie znajdują potwierdzenia w źródłach⁵⁰. Liczne akta biskupów krakowskich, jak mianowanie miejscowych proboszczów i altarystów przy ołtarzach fundowanych oraz spory o prawo patronatu z drugiej połowy XVI w. - zaświadczają wyraźnie, że kościół pozostawał zawsze w rękach katolików. Wiadomo też z całą pewnością, że 12 stycznia 1611 r., kiedy biskup Tylicki miał osobiście rekonsekrować kościół strzyżowski pod wezwaniem Bożego Ciała, nastąpiło jedynie erygowanie osobnym dokumentem, wystawionym przez biskupa w Bodzantynie, Altarii Bożego Ciała⁵¹. W tym też czasie zakończono wyposażenie wnętrza kościoła w takim stanie, w jakim przetrwał do wojen szwedzkich. Według miejscowej tradycji na pamiątkę przezwyciężenia reformacji wstawiono figurkę św. Mikołaja w zewnętrznej wnęce prezbiterium.

W styczniu 1657 r. wojska Jerzego Rakoczego II wkroczyły, niosąc rabunek, pożogę i śmierć. Kościół parafialny i kościół św. Katarzyny wraz z całym miastem zostały

⁴⁷ Na temat budowy i konsekracji obecnego kościoła parafialnego w Strzyżowie podawano w starych schematyzmach diecezji przemyskiej wiele błędnych informacji. Wynikały one głównie z braku rzetelnych informacji (braku koniecznych dokumentów w archiwum diecezjalnym przemyskim za okres krakowski) po przesunięciu granicy diecezji krakowskiej i włączeniu Strzyżowa najpierw do diecezji tarnowskiej, a następnie do diecezji przemyskiej. Schematyzm na rok 1901 podaje: kościół zbudowany w 1494; na rok 1952: kościół zbudowany w 1401, konsekrowany w 1611; na rok 1958/59: kościół z 1401, konsekrowany w 1494, konsekrowany ponownie w 1611.

⁴⁸ Jest rzeczą bardzo wątpliwą, by konsekracji dokonał sam kardynał, był zbyt zajęty sprawami zarządu kilkoma diecezjami oraz sprawami państwowymi. Rok konsekracji nie ulega natomiast żadnej wątpliwości. Świadczy o nim data wyryta na portalu prowadzącym z prezbiterium do zakrystii. Zob. H. Rybus, *Król Lewic kardynał Fryderyk Jagiellończyk jako biskup krakowski i arcybiskup gnieźnieński*, Warszawa 1935.

⁴⁹ AAPrz, rkps 2089.

⁵⁰ A. Sikora w swej *Krótkiej historii cudownego obrazu...* (s. 78) powiada, że Mikołaj Strzyżowski, który dokonał profanacji kościoła, wrócił pod koniec życia na łono Kościoła katolickiego. Jest mało prawdopodobne, by dokonało się to w Strzyżowie, w początkach XVII wieku Strzyżowscy nie byli już bowiem właścicielami miasteczka.

⁵¹ AKMKr, Acta Episcopalia, vol. 38, k. 452457; Acta Administratoria, t. 12, s. 358.

spalone przez wojska Rakoczego, który od Brzozowa ciągnąc pod Kraków, w sobotę Białą Postną miasteczko pomienione Strzyżów i budynki jego w niwecz z gruntu og niem zniósł, spalił i w popiół obrócił tak, że żadnego domu nie zostało okrom ścian murowanych kościoła farnego⁵². Ocalał najwyższy kościół św. Michała położony poza obrębem miasta. W czasie walk z wojskami Rakoczego padło wielu mieszczan i chłopów. Zostali oni pochowani we wspólnym grobie kurhanie za miastem w Żarnowej, gdzie postawiono pamiątkową kolumnę⁵³.

W celu odbudowy zniszczonego miasteczka, na prośbę jego właściciela Jana Wielopolskiego, król Jan Kazimierz zwolnił dnia 17 listopada 1657 r. mieszczan strzyżowskich od wszystkich poborów i ciężarów wojskowych na lat cztery. Miasto miało odbudować ratusz i inne budynki publiczne, w tym i kościół. Do odbudowy zarówno kościoła parafialnego, jak i kościoła św. Katarzyny przystąpiono zapewne natychmiast po ustąpieniu wroga i nastaniu okresowego i względnego pokoju. Jednak dopiero w latach 70. XVII w. można było mówić o odbudowie miasta, co potwierdzają przywileje nadane odnowionym cechom i ostateczna konsekracja kościoła⁵⁴. Dopiero 16 czerwca 1678 r. biskup sufragan krakowski Mikołaj Oborski⁵⁵ konsekrował ostatecznie odbudowane i wyposażone kościoły, zarówno parafialny, jak i kościół szpitalny św. Katarzyny. W parafialnym konsekrował ołtarz główny oraz ołtarze Matki Bożej, św. Anny i św. Wojciecha⁵⁶.

Obok miejscowych mieszczan do odbudowy i wyposażenia kościoła już w stylu barokowym przyczynił się niewątpliwie Jan Wielopolski, starosta biecki, kasztelan wojnicki, w końcu wojewoda krakowski, właściciel wielu dóbr, w tym Strzyżowa, gorący katolik, czciciel Maryi i nieprzejednany wróg arian, o którym Wespazjan Kochowski pisał w *Annales Poloniae*, że przyczynił się do ozdoby wielu kościołów⁵⁷. On to fundował klasztor reformatów w Bieczu (1642)⁵⁸ oraz uposażył klasztor reformatów

⁵² APKr, Castrensia Biecensia, t. 187, s. 1165.

⁵³ 75 lat Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcącego w Strzyżowie 1912/1987. Księga pamiątkowa. Z. Leśniak, J. Nowakowski, Strzyżów 1987, s. 33.

⁵⁴ S. Cynarski, *Miasteczka nad środkowym Wisłokiem*, s. 187.

⁵⁵ Rok i okoliczności konsekracji były dotąd nieznane. Biskup Mikołaj Oborski (1611/1689) był sufraganem krakowskim i głównym konsekratorem kościołów w rozległej diecezji krakowskiej. Konsekracje zostały odnotowane w Księdze konsekracji w AKMKr, Liber Ordinatorum 5, k. 7677.

⁵⁶ Zniszczony przez Rakoczego kościół w Brzostku konsekrował tenże biskup już w 1673 r. W 1678 r. konsekrował kościoły w Czudcu, Strzyżowie i Niewodnej, a w 1683 r. w Dobrzechowie i Gogołowie. Zob. J. Kracik, *Konsekracje kościołów i ołtarzy w diecezji krakowskiej w XVII-XVIII wieku* Nasza Przeszłość 1984, t. 61, s. 143.

⁵⁷ Cyt. za: K. Niesiecki, *Herbarz Polski*, t. 9, Lipsk 1842, s. 300.

⁵⁸ J. Pasiecznik, *Kościół i klasztor franciszkanów-reformatów w Bieczu*, Kraków 1984, s. 29 i n.

w Krakowie⁵⁹. On też fundował prebendę kaznodziejską i promotorię Bractwa Różańca Świętego w Strzyżowie. Jemu można przypisać sprowadzenie do kościoła zarówno krzyża do głównego ołtarza, jak i nowego obrazu Niepokalanego Poczęcia do ołtarza bocznego, jeszcze przed swoją śmiercią w 1668 r. Wyposażenia kościoła dokończył jego syn, również Jan, kanclerz wielki koronny⁶⁰.

Tak odbudowany i wyposażony kościół przetrwał w swoim zasadniczym zrębie do czasów współczesnych. Pozostał gotycki z wnętrzem jednak barokowym. Według wizytacji z 1722 r. kościół farny, czyli parafialny, posiadał 13 ołtarzy (główny, św. Antoniego, św. Józefa, św. Anny, św. Sebastiana, św. Jana Chrzyciela, św. Wojciecha, św. Stanisława Bpa, św. Barbary, Niepokalanego Poczęcia NMP, Matki Bożej Szkaplerznej, Matki Bożej Różańca świętego, Miłosiernego Chrystusa)⁶¹.

W czasach józefińskich na przełomie XVIII i XIX w. usunięto ołtarze: św. Antoniego, św. Józefa, św. Sebastiana i św. Katarzyny. Zdewastowany kościół dopiero w połowie XIX w., za czasów prepozytów Józefa Twaroga (1844/1864) i Augusta Nahlika (1864/1878), został częściowo odrestaurowany i zabezpieczony. Odnowiono niektóre ołtarze, inne zamieniono na nowe, ożywiono życie bractw kościelnych, zniesionych przez przepisy józefińskie⁶².

Kościół ponownie uległ pożarowi w 1895 r., kiedy spalił się dach kościoła pokryty gontami, a został wyrestaurowany w latach 1896/1897 pod kierunkiem Włodzimierza Demetrykiewicza⁶³. Kościół został wówczas również wymalowany przez artystę Jana Tabińskiego pod dozorem Stanisława Barabasa. Tabiński wykonał też kilka obrazów ołtarzowych. W okresie międzywojennym jedynie konserwowano istniejący stan kościoła oraz sprawiono nowe dzwony w miejsce dotychczasowych zabranych przez Austriaków oraz wstawiono wykonaną we Lwowie nową posadzkę w nawie głównej i bocznych (1929/1931). Większość wysiłków miejscowego duchowieństwa była skierowana na sprawy religijne i społeczne⁶⁴.

W latach 1957/1958 ponownie restaurowano częściowo kościół, wstawiając nowe stalle dębowe, wykonane na wzór starych i zniszczonych, przez Stanisława Kuta z Nawsia,

⁵⁹ J. Pasiecznik, *Kościół i klasztor reformatów w Krakowie*, Kraków 1978, s. 5253.

⁶⁰ Informacje powyższe nie ulegają wątpliwości, potwierdzają je wszystkie opracowania, a także *Schema-tyzm diecezji rzeszowskiej* (Rzeszów 2000, s. 809810).

⁶¹ AKMKr, Acta Visitationum, 1722.

⁶² Dzieje kościoła w XIX w. w miarę dokładnie przedstawiają *Fragmety historii parafii* opracowane przez ks. Stanisława Kwiecińskiego (archiwum parafialne).

⁶³ Włodzimierz Demetrykiewicz (1859/1937) był profesorem Uniwersytetu Jagiellońskiego i głównym konserwatorem zabytków na terenie Galicji. Zob. W. Antoniewicz, *Demetrykiewicz Włodzimierz* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 5, Kraków, s. 102103.

⁶⁴ Okres ten dokładnie przedstawia ks. Stanisław Kwieciński w swoich *Fragmety historii parafii*.

artyści plastycy z Krakowa odnowili polichromię kościoła, pokryto też dach kościoła nową dachówką z Dobrzechowa⁶⁵. Pełną restaurację kościoła przeprowadzono jednak dopiero w latach 70. i 80. XX stulecia za czasów prepozyta ks. Adama Nowaka.

Opis obecnego kościoła⁶⁶

Kościół farny jest murowany z kamienia łamanego. Ma 45 m długości, 10 m szerokości w prezbiterium i 20 m szerokości w nawach. Posiada prezbiterium wydłużone, trójprzęsłowe, zamknięte trójbocznie, wzdłuż niego od północy zakrystia i skarbczyk. Kościół posiada 10 okien witrażowych oraz dwa okna ślepe. Na głównym portalu znajduje się wykuty w kamieniu herb odnowiciela kościoła Jana Wielopolskiego. Wnętrze kościoła zostało wymalowane w 1897 r. przez artystę Jana Tabińskiego. Na portalu prowadzącym z prezbiterium do zakrystii wyryty jest rok pierwszej konsekracji tego kościoła 1494. Pod kościołem było w przeszłości sześć krypt, które w czasie układania nowej posadzki w 1931 r. wraz z wejściem do podziemia kościoła zostały zasypane.

Kościół jest trójnawowy, pseudohalowy, czteroprzęsłowy. Od północy znajduje się kruchta zapewne z drugiej połowy XVII w. Wewnątrz nawa główna, równa wysokości prezbiterium, otwarta do naw bocznych półkolistymi arkadami o prostokątnych filarach ogzysowanych u góry. Posiada sklepienie gotyckie z końca XV w. w zakrystii, pozostałe zaś z drugiej połowy XVII w. Łuk tęczy jest zamknięty półkoliście, wsparty na filarach przyściennych. Okna gotyckie zamknięte łukiem ostrym, dwustronnie rozglifione, w prezbiterium zamurowane. Chór muzyczny wzniesiony w początkach XVIII w., wsparty na trzech arkadach filarowych, podsklepiony krzyżowo.

Pod względem wyposażenia kościoła w ciągu ostatnich dwóch stuleci zmieniło się bardzo wiele. Do chwili rozbiorów Polski ciągle wzbogacany różnym wyposażeniem: ołtarzami, obrazami, feretronami oraz tablicami wotywnymi i nagrobkami, z chwilą wprowadzenia surowych przepisów józefińskich (cesarza Józefa II) w końcu XVIII w. został wyraźnie pozbawiony swego bogatego wyposażenia. Zmniejszono poważnie liczbę ołtarzy, a i te zaopatrzone w nowe obrazy w zależności od potrzeb kultu.

Na ścianach prezbiterium pozostały jedynie cztery pamiątkowe tablice (epitafia). Obok zakrystii znajduje się duża marmurowa tablica ufundowana przez Baltazara Stanisławskiego dla jego ojca Kaspra (zm. 1656), podczaszego sanockiego, z tarczą czteropoliową z herbami: Pilawa, Gryf, Jelita i Nałęcz, z płaskorzeźbą Chrystusa Zmarły twychwstałego. Po prawej stronie prezbiterium znajdują się trzy tablice inskrypcyjne:

⁶⁵ *Katalog zabytków sztuki*, t. 3, z. 1, s. 8889.

⁶⁶ Wciąż aktualny opis kościoła zawiera *Katalog zabytków sztuki. Województwo rzeszowskie. Ropczyce, Strzyżów i okolice* pod red. Ewy Śnieżyńskiej-Stolot i Franciszka Stolota (Warszawa 1978, s. 8891), z którego podajemy podstawowe informacje, uzupełniając je Kroniką parafialną z lat 1969/1995.

jedna ufundowana przez prepozyta Augusta Nahlika ok. 1865 r. ku czci ks. Adama Augustinusa. Druga tablica poświęcona jest Teresie Dydyńskiej (zm. 26 VIII 1844), a trzecia ku czci Reginy Bączalskiej z Jedlicza (zm. II 1630) z fundacji Franciszka Bernarda Mniszcha, starosty sanockiego, z herbem Poronia.

Ołtarz główny późnobarokowy z drugiej połowy XVII w. został zastąpiony około połowy XVIII w. nowym; ujęty jest parami kolumn ustawionych uskokowo na tle pilastrów, dźwigających belkowanie z przerwany przyczółkiem; w zwieńczeniu rokokowe kartusze i wazony. W polu głównym krucyfiks z pierwszej połowy XVII w., według tradycji dar papieża Urbana VIII dla Jana Wielopolskiego, przekazany kościołowi po 1657 r., po bokach wtórnie użyte rzeźby z wieku XVII: św. Jan Ewangelista i św. Kazimierz Królewicz. W zwieńczeniu obraz z wieku XIX Adoracji Najświętszego Sakramentu. Tabernakulum rokokowe z trzeciej ćwierci XVIII w. z kolumnkami, ażurowymi uchami i rzeźbą Baranka w zwieńczeniu. Ołtarz został odmalowany i pozłożony po pożarze w 1895 r. oraz gruntownie odrestaurowany w latach 1986/1987.

Ołtarz Niepokalanego Poczęcia NMP, obecnie w prawym ołtarzu z uchami wieku XX, znajdują się na nim rzeźby: na belkowaniu Dawid i Salomon współczesne ołtarzowi, a więc z połowy XVII w. W zwieńczeniu Matka Boska Niepokalanie Poczęta z ok. 1700 r. i dwaj aniołowie z wieku XX. Obrazy współczesne z ołtarzem: w polu głównym Matka Boska Niepokalanie Poczęta z symbolami Litanii loretańskiej, przedmiot szczególnego kultu parafian; w zwieńczeniu obraz Zwiastowania, który został później przemalowany. Obraz Niepokalanego Poczęcia NMP jest zasłaniany obrazem Matki Boskiej Szkaplerznej namalowanym przez Sroczyńskiego i Nawoyskiego z Krakowa w 1865 r. Ołtarz został gruntownie odnowiony i odmalowany w 1982 r.

Ołtarz Serca Jezusowego, w lewym ołtarzu, posiada rzeźby: w zwieńczeniu święci Leonard i Jacek, dwaj prorocy i Serce Jezusa z wieku XX. W polu głównym obrazy: Wizja św. Marii Magdaleny Alacoque, namalowany przez Jana Tabińskiego, z końca XIX w., w zwieńczeniu zaś obrazy świętych Franciszka i Dominika, współczesne ołtarzowi, ale przemalowane. Ołtarz został gruntownie odnowiony w 1980 r.

Ołtarz Matki Boskiej Różańcowej. Ołtarz w nawie bocznej po lewej stronie. Został zbudowany w 1865 r. staraniem ks. Augusta Nahlika. W centrum ołtarza stoi figura Matki Bożej Różańcowej wstawiona w miejsce poprzedniej (obecnie w kaplicy w Brzeżance), wykonana w Krakowskiej Akademii Sztuk Pięknych w 1897 r. staraniem

ks. Jabczyńskiego. Po lewej stronie figura św. Katarzyny Sieneńskiej. W górnej części ołtarza stary obraz św. Franciszka Serafickiego, obok którego figury św. Barbary i św. Elżbiety. Ołtarz odnowiony przez ks. A. Nowaka w 1971 r.

Ołtarz św. Anny. W nawie bocznej po prawej stronie, posiada obraz św. Anny malowany w 1896 r. przez Jana Tabińskiego. Po bokach figury św. Alojzego Gonzagi i św. Jana Kantego. U góry obraz św. Joachima, a obok figury Chrystusa i św. Elżbiety. Ołtarz odnowiony w 1972 r.

W ołtarzach przy pierwszej parze filarów międzynawowych znajdują się barokowe, wykonane ok. 1700 r., zapewne przez snycerzy krośnieńskich, złożone z ramy ujętej zwojami bujnego akantu z kwiatami, zwieńczone glorią z wiązanymi monogramami Maryi i Chrystusa i obrazami z wieku XX ołtarze:

Ołtarz św. Rodziny. W nawie bocznej lewej zbudowany staraniem ks. Jabczyńskiego w 1896 r. w stylu barokowym. Obraz malował Jan Tabiński. Ołtarz odnowiono w 1973 r.

Ołtarz św. Andrzeja Boboli. W nawie bocznej prawej, posiada obraz św. Andrzeja namalowany przez Stanisława Jakubczyka w 1941 r. oraz bogate obramowanie.

Na drugich filarach wiszą obrazy św. Stanisława i św. Wojciecha, ofiarowane za stały kościołowi w 1607 r. przez Stanisława Bączalskiego z Jedlicza. Obrazy te wyrzucone po likwidacji ołtarzy na chór kościelny, odrestaurowane staraniem ks. Nowaka, powróciły w 1989 r. na widok publiczny dla celów kultowych.

W kościele znajdują się też zabytkowe feretrony: 1. Późnobarokowy z wieku XVIII z płaskorzeźbami na obu stronach przedstawiającymi Zwiastowanie NMP i Matkę Boską Niepokalanie Poczętą. 2. Z obrazem dwustronnym z wieku XVIII: Matki Boskiej Niepokalanie Poczętej i Świętej Rodziny. 3. Z początku XIX w. z rzeźbą Matki Boskiej Niepokalanie Poczętej.

Chrzcielnica kamienna pochodzi z XV w., pomalowana na czarno, posiada drewnianą późniejszą pokrywę.

Ambona wykonana z drewna, barokowa z daszkiem, ostatnio odnowiona i pozłota w 1971 r.

Organy na chórze kościelnym istniały przynajmniej od XVI w. i były kilkakrotnie przerabiane, m.in. w 1888 i 1947 r. Staraniem ks. Nowaka w latach 1994-1995 przeprowadzono modernizację organów⁶⁷.

⁶⁷ Rozdział opracowano na podstawie: *Katalog zabytków sztuki* (t. 3, z. 1, s. 91) oraz Kroniki parafialnej za lata 1969-1995.

Kult maryjny

Dla dziejów kultu maryjnego największą wartość posiada *Krótką historią cudownego obrazu Matki Bożej Niepokalanej w kościele parafialnym w Strzyżowie nad Wisłokiem*, napisana przez katechetę i propagatora kultu Matki Bożej ks. Adama Sikorę⁶⁸, pozostająca dotąd w maszynopisie (Strzyżów 1956). Zawiera dosłowne wypisy z niezanego dziś, niezwykle cennego rękopisu: *Liber memorabilium civitatis de Strzyżów*⁶⁹.

Według wizytacji z 1610 r. w ołtarzu głównym umieszczony był bardzo stary (dawny) obraz Ukoronowania Najświętszej Maryi Panny⁷⁰. Wyjątkowe potraktowanie jednego obrazu w sprawozdaniu wizytacyjnym może świadczyć o kulcie, jakim się on w kościele strzyżowskim cieszył. Obrazy takie z okresu średniowiecza zachowały się w Polsce m.in. na tryptyku w Łopusznej z XV w. oraz na poliptyku dominikańskim (obecnie w Muzeum Narodowym w Krakowie)⁷¹. Przynajmniej od początków XVI w. kult Matki Bożej skupiał się również w Strzyżowie przy obrazach w ołtarzach bocznych, fundacyjnych, przy których odprawiali msze św. mianowani altaryści; były to ołtarze Zwiastowania i Niepokalanego Poczęcia NMP. Oba ołtarze poświęcone Matce Bożej otoczone były przez wiernych szczególnym pietyzmem.

Obraz Ukoronowania NMP w ołtarzu głównym i obrazy Matki Bożej w ołtarzach bocznych spaliły się wraz z całym kościołem w 1657 r. podczas najazdu Jerzego Rakoczego⁷². Odbudowy kościoła i jego wyposażenia podjął się właściciel miasta, Jan Wielopolski. Jego inicjatywa spotkała się z poparciem mieszczan, którzy w okresie szwedzkiego potopu i atmosfery ślubów Jana Kazimierza, złożonych we Lwowie, chęć

⁶⁸ Ks. Adam Sikora (1909-1957), katecheta w szkołach strzyżowskich, ekspozyt w Zaborowie, był historykiem regionu z zamiłowaniem. Piękne wspomnienie poświęcono mu w książce: *75 lat Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcącego w Strzyżowie 1912-1987*, s. 266-267.

⁶⁹ Losy rękopisu nie są obecnie znane. Korzystał z niego ks. Adam Sikora w latach 50. XX stulecia. Później wszelkie ślady o nim giną. Nie został uwzględniony w nowszych monografiach Strzyżowa i jego okolic, m.in. w dziele: *Studia nad dziejami Strzyżowa i jego okolic*, wydanym pod redakcją Stanisława Cynarskiego w Rzeszowie w 1980 r. Z podanych przez ks. Sikorę licznych cytatów można wnioskować, że księgę zaczęto pisać w początkach XVII w. i była kontynuowana do końca wieku XVIII, stąd niektóre przekazy zostały tam podane na podstawie tradycji i zawierają wiele hipotez i domysłów. Wydarzenia z XIX w. posiadają już wszelkie cechy prawdopodobieństwa.

⁷⁰ *Imago in tabula maioris altaris antiqua Coronatio Gloriosissimae Virginis Mariae AKMKr, Acta Visitationum* 29, k. 30.

⁷¹ T. Michałowska, *Średniowiecze*, Warszawa 1996, s. 377, 402.

⁷² Ks. A. Sikora w pracy: *Krótką historią cudownego obrazu Matki Bożej Niepokalanej w kościele parafialnym w Strzyżowie* (Strzyżów 1956, s. 13) pisał, że w 1658 r. delegaci mieszczan strzyżowskich: Jan Kruczkowski wójt, Zygmunt Pusakowicz burmistrz, Sebastian Gaworem przełożony Bractwa św. Anny i Bractwa Literackiego, oraz Antoni Gołaczkowski cechmistrz, zeznali w sądzie grodzkim bieckim w obecności Jana Wielopolskiego, że obraz cudownie ocalał. Akta Grodzkie Bieckie (t. 187, s. 1165) mówiąc jednak o zniszczeniu miasta, nie wspominają zupełnie o losach obrazu Matki Bożej. Nie jest wykluczone, że mógł się znajdować w kościele św. Michała poza obrębem miasta i dlatego ocalał.

nie podjęli się zadania odbudowy świątyni i urządzenia w nim ołtarzy pod tymi samymi wezwaniami, jakie istniały tu przed pożarem miasta.

Jan Wielopolski ufundował w odbudowanym kościele osobny ołtarz Matki Bożej Niepokalanie Poczętej, w którym umieszczono obraz. W każdym razie cudowne uleczenie Mateusza Malankiewicza dnia 26 czerwca 1667 r. można odnieść już do nowego obrazu. Syn Wielopolskiego, również Jan Wielopolski, kanclerz koronny, powierzył osobnym dekretem, wydanym w Krakowie 20 kwietnia 1671 r., opiekę nad obrazem cechowi szewców⁷³. Nie ulega więc wątpliwości, że obecny obraz został umieszczony w kościele w latach 60. XVII w.

Obrazy Niepokalanego Poczęcia NMP tego typu istniejące w polskich kościołach pochodzą przeważnie z połowy lub drugiej połowy XVII w. Cieszą się znacznym kultem w Krakowie w kościele oo. Bernardynów i w kościele św. Mikołaja, a w pobliżu Krakowa w Gdowie nad Rabą i Igołomi, a w diecezji przemyskiej w kościele Ojców Franciszkanów w Przemyślu oraz w Klimkówce⁷⁴.

Obraz stryżowski, wielkości 231 na 103 cm, malowany jest na płótnie, przedstawia Matkę Bożą Niepokalanie Poczętą, z rozpuszczonymi włosami, depczącą smoka, u stóp mającą księżyc, a nad głową koronę z 12 gwiazd i Ducha Świętego w postaci gołębiczy mówiącego: *Tota pulchra es amica mea et macula non est in Te* (Cała piękna jesteś Przyjaciółko moja i zmyty nie ma w Tobie). Obraz zdobi 23 figury, wyobrażające Niepokalane Poczęcie Najświętszej Maryi Panny z wyliczeniem tytułów sławiących Matkę Bożą⁷⁵.

Wraz ze wzrostem kultu administrator diecezji krakowskiej biskup Kazimierz Łubieński⁷⁶, wielki czciciel Matki Bożej, który w 1718 r. doprowadził do pierwszej w Polsce koronacji obrazu Matki Bożej Częstochowskiej na Jasnej Górze, powołał osobną komisję celem zbadania powszechnej już opinii o cudach działanych za przyczyną Matki Bożej Niepokalanej w Strzyżowie, w skład której weszli: Remigiusz Suszycki archidiacon i oficjał krakowski, Piotr Stanisław Orłowski prepozyt, infulat tarnowski i audytor biskupa krakowskiego, Jan Olbracht Urbanowicz proboszcz w Czudcu, Franciszek Kędzierzyński kanclerz tarnowski i proboszcz w Przeclawiu, Jan Pętkow-

⁷³ W dokumencie napisano m.in.: Dają też tymże rzemiosłu mistrzom moc wybierania od skór surowych, wołowych, krowich, po groszy sześć, od cielęcych po grosz jednym, a to na światło i ozdoby ołtarza Przenajświętszej Panny Niepokalanie Poczętej (odpis z archiwum parafialnego w Strzyżowie).

⁷⁴ Zob. W. Zaleski, *Sanktuaria polskie*, Warszawa 1988.

⁷⁵ Są to: *Electa ut Sol Pulchra ut Luna Stella Maris Aurora Consurgens Navis Institori Vellus Gedeonis Templum Dei Porta Coeli Scala Coeli Hortus Conclusus Turris Davidica Quasi Palma Quasi Cedrus Quasi Cipressus Rubus Ardens Fons Signatus Puteus Aquarum Quasi Plantatio Rosae Flos Campi Lilium Convalium Quasi Oliva Speculum sine macula Civitas Dei*

⁷⁶ J. Gierowski, *Łubieński Kazimierz [w:] Polski słownik biograficzny*, t. 18, Wrocław 1973, s. 487489.

ski prepozyt w Wielopolu. Po przesłuchaniu 45 świadków pod przysięgą komisja wydała orzeczenie, które biskup Łubieński miał ogłosić 12 października 1704 r. w Strzyżowie: *Ku większej chwale Boga oraz na pomnożenie i rozszerzenie czci Najśw. Maryi Panny obraz Niepokalanej Dziewicy w kościele stryżowskim będący niewyczerpaną Krynica nieustannych i wielkich łask Bożych i cudów za łaskami słynący uznajemy, aprobujemy i ogłaszamy oraz przekazujemy i pragniemy, aby go wszyscy za takimi wy uznawali, czcili i szanowali, a nadto zobowiązujemy miejscowego prepozyta i jego następców do dokładania wszelkich starań, aby cześć Niepokalanej Dziewicy na tym miejscu zaszczerpiona, rosła, kwitła i nigdy zmniejszoną nie była*⁷⁷.

W tym czasie przy obrazie wisiało już 136 wotów, 5 sznurów pereł i wiele sznurów koralu⁷⁸. Dnia 5 stycznia 1721 r. papież Klemens XI nadał po wieczne czasy brewem apostołskim odpust zupełny, który na rzecz zmarłych zyskać mógł każdy kapłan, który odprawił mszę św. przed ołtarzem Niepokalanego Poczęcia NMP w kościele stryżowskim⁷⁹.

Według wizytacji z 1722 r. z racji istniejącej prepozytury czterech mansjonarzy uposażonych przy kościele odprawiało uroczyste śpiewane msze święte i nabożeństwa z okazji uroczystości maryjnych. Nabożeństwo maryjne krzewiły w tym czasie również Bractwo Szkaplerza Świętego, Różańca Świętego, Niepokalanego Poczęcia, w końcu Bractwo Literackie przy ołtarzu Niepokalanego Poczęcia NMP, które śpiewało w uroczystości maryjne *Salve Regina* i odmawiało oficjum za zmarłych. Wystawienie Najświętszego Sakramentu urządzano z okazji świąt Matki Bożej Szkaplerznej i Różańcowej oraz św. Anny⁸⁰.

Dnia 8 grudnia 1754 r. biskup sufragan przemyski Andrzej Pruski miał złożyć jako wotum dla obrazu Niepokalanego Poczęcia NMP szczerozłotą koronę na głowę Najświętszej Maryi Panny i księżyc pod jej stopy, wartości około 500 zł, za cudowne swoje uleczenie z ciężkiej choroby żołądka oraz za uzdrowienie długoletniego ekonoma dóbr czudeckich Grzegorza Włudyki⁸¹.

Według miejscowej tradycji szczególnym kultem otaczali obraz Matki Bożej Niepokalanej konfederaci barscy. Barwy biało-błękitne, używane do przedstawiania Nie-

⁷⁷ Tekst podaje A. Sikora (s. 15), powołując się na *Liber memorabilium*, s. 6465.

⁷⁸ A. Sikora, *Krótką historią cudownego obrazu...*, s. 15.

⁷⁹ Tamże, s. 16 (za *Liber memorabilium*, s. 69).

⁸⁰ AKMKr, Acta Visitationum, t. 11, k. 8186.

⁸¹ A. Sikora, *Krótką historią cudownego obrazu*, s. 1718 (za *Liber memorabilium*, s. 86). Andrzej Pruski, urodzony około 1682 r., już jako subdiacon został w 1704 r. kantorem w Strzyżowie. W 1706 r. przyjął święcenia kapłańskie i później został proboszczem w Czudcu, gdzie kierował budową nowego kościoła. Związany był ściśle z ziemią stryżowską. Ofiarowana przez niego sukienka była prawdopodobnie srebrna i tylko pozłacana, bo szczerozłotej sukienki nie notują żadne inwentarze (Zob. K. Wolski, *Pruski Andrzej [w:] Polski słownik biograficzny*, t. 28, Wrocław 1984/1985, s. 591592).

pokalanego Poczęcia NMP, zostały przejęte przez konfederatów do swojej symboliki. Konfederaci w odróżnieniu od wojsk królewskich w miejsce barw państwowych biało-czerwonych wprowadzili Białego Orła i Pogoń na tle błękitu⁸². Prawdą jest, że konfederaci barscy byli w okolicy Strzyżowa bardzo aktywni. Widząc zniszczenia dokonane zarówno przez wojska konfederackie, jak i z nimi walczące wojska rosyjskie, zwolnili w 1769 r. specjalnym pismem okoliczne wsie należące do opactwa koprzywnickiego od wszelkich świadczeń na wojsko konfederackie⁸³.

Ks. A. Sikora w swojej *Krótkiej historii cudownego obrazu* pisze, że: We wtorek dnia 15 sierpnia 1769 roku przed cudownym obrazem Matki Bożej Niepokalanej w Strzyżowie odbyło się zaprzysiężenie rozproszonych przez carskiego stupajkę gen. Drewicza na terenach Rzeszowa (na Psiarnisku i Pobitnem) dnia 12 sierpnia Konfederatów Barskich. W czasie nabożeństwa odprawionego przez ks. kapelana Macieja Modliszewskiego, późniejszego prepozyta strzyżowskiego, podkomorzy sanocki i dziedzic Brzeżanki Franciszek Trzeciecki, ranny na Psiarnisku został cudownie uzdrowiony. Konfederaci złożyli wotum na obrazie Niepokalanej i po raz pierwszy odśpiewali swój późniejszy hymn bojowy: *Panno Święta! My sieroty* [...]. Kazimierz Pułaski, dwukrotnie ocalony za przyczyną Matki Bożej przed wojskami carskimi, miał wtedy polecieć do nowo poświęconego sztandaru biało-błękitnego z Orłem i Pogonią dodać podobiznę Matki Bożej Strzyżowskiej⁸⁴.

Kolejny dekret uznający obraz Matki Bożej Niepokalanej za cudowny został wydany 18 października 1793 r. w klasztorze benedyktynów w Tuchowie, przez biskupa tarnowskiego Floriana Janowskiego, po wizytacji kanonicznej dokonanej w Strzyżowie przez ks. Tomasza Felkiera w dniach 9-10 czerwca 1793 r.⁸⁵

⁸² M. Skrudlik, *Królowa Korony Polskiej. Szkice z historii malarstwa i kultu Bogarodzicy w Polsce*, wów 1930, s. 325326.

⁸³ APKr, Castrensia Pilsnensia, t. 11; T. Szetela, *Dzieje Dobrzechowa*, Rzeszów 1981, s. 57.

⁸⁴ Autor na s. 2022 powołuje się na *Liber memorabilium* (s. 178) oraz na Protokoły Cechu Wielkiego w Strzyżowie z lat 1754-1805 (k. 31). Opowiadanie ma wszelkie cechy prawdopodobieństwa. Zarówno postacie ks. Macieja Modliszewskiego, jak i Franciszka Trzecieckiego są autentyczne. Wydaje się jednak, że Kazimierz Pułaski, który wcześniej przebywał w okolicach Strzyżowa, w sierpniu 1769 r. prowadził już kampanię litewską w okolicach Drohiczyzna; pieśń *Panno święta My sieroty* jest nieco późniejszej proveniencji, a konfederaci posiadali kilka innych pieśni maryjnych. Zob. W. Konopczyński, *Kazimierz Pułaski*, Kraków 1931, s. 110115.

⁸⁵ Praemisso canonico examine venustam Imaginem Immaculatae Conceptionis Beatae Mariae Virginis in Ecclesia Collegiata Strzyżoviensi frequentatione populorum ex variis remotisque partibus celebrem, admirandis et salutaribus signis atque favoribus coelestibus ac solatiis corruscentem miraculosam esse declaramus (Tekst podaje A. Sikora, *Krótką historią cudownego obrazu*, s. 25 (za *Liber memorabilium*), s. 113). Rzecz charakterystyczna, że były to czasy panoszącego się już józefinizmu, a sam biskup Florian Janowski (1725-1801) przeprowadził na rozkaz władz austriackich kasatę 9 klasztorów i pozosił liczne prepozytury i kolegia mansjonarskie, w tym również w Strzyżowie (Zob. B. Kumor, *Janowski Florian* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 10, Wrocław 1962-1964, s. 563).

Wprowadzenie na terenie Galicji restrykcyjnych przepisów józefinizmu miało negatywny skutek przede wszystkim na rozwój kultu maryjnego. Dekretem cesarza Józefa II skasowane zostały w 1783 r. wszystkie bractwa kultowe na rzecz jednego bractwa Czynnej Miłości Bliźniego. Wówczas to usunięto z kościołów wiele ołtarzy bocznych i zlikwidowano związane z nimi różne prebendy i uposażenia. Podobnie było w Strzyżowie, gdzie usunięto w krótkim czasie cztery ołtarze i ograniczono życie bractw kościelnych⁸⁶. W 1799 r. naczelnik cyrkułu dukielskiego baron Gastheim rozwiązał Bractwo Literackie, a majątek altarzysty ołtarza Niepokalanego Poczęcia i samego bractwa skonfiskował na rzecz skarbu państwa, zaś w 1803 r. zabrano wszystkie wota z obrazu wraz ze złotą koroną, sprawioną przez biskupa Pruskiego⁸⁷.

Zachowane inwentarze kościoła strzyżowskiego z końca XVIII w. podają wiele szczegółów dotyczących kosztownych sreber kościelnych. W 1785 r. były to m.in. dwa komplety srebrnych sukienek, koron i księżyców na obraz Matki Bożej, jeden wyceniony na 81 florenów, a drugi na 140 florenów, 88 wotów srebrnych w różnej postaci, wycenionych na 90 florenów, 70 sznurów koralu ze srebrnymi krzyżykami, wartości 33 florenów⁸⁸. Osobne wota posiadał obraz Niepokalanego Poczęcia NMP noszony w feretronie kościelny⁸⁹. Ogołocony i uszkodzony poprzez oderwanie od płótna licznych przybitych wotów obraz Niepokalanego Poczęcia nie mógł pozostawać na dotychczasowym miejscu. Raził wiernych licznymi dziurami (około 450) i odmiennością kolorów, jakie ujawniły się w miejscach przykrytych dotąd wotami. Nie mógł też pozostawać świadkiem grabieżczej polityki cesarza Józefa II. Został więc przez prepozyta strzyżowskiego Sebastiana Rogoyskiego zdjęty z ołtarza i zastąpiony innym⁹⁰. W konsekwencji osłabł wyraźnie kult maryjny.

Dopiero w 1861 r. ks. Wojciech Harmata⁹¹, kanclerz kurii biskupiej w Przemyślu, przebywając w rodzinnym Strzyżowie, odnalazł na strychu kościoła obraz Niepokalanej i po porównaniu go z posiadanym obrazkiem uznał, że jest to właśnie zaginiony obraz cudowny. Jego renowację powierzył artystom krakowskim, Nawoyskiemu i Sroczyńskiemu. Sam sprawił koronę zamówioną u jubilera przemyskiego. Działalność ks.

⁸⁶ Jak w 1722 r. wizytacja kanoniczna wyliczała 13 istniejących ołtarzy, to w 1817 r. pozostało ich 9 (AAPrz, rkps 2092, s. 349).

⁸⁷ A. Sikora, *Krótką historią cudownego obrazu...*, s. 26 (za *Liber memorabilium*).

⁸⁸ AAPrz, rkps 1725, s. 189191 (inventarium sacrorum vasorum, 26 VIII 1785).

⁸⁹ Opis sreber kościelnych z 1693 r. podaje Inwentarz zachowany w rękopisie w Archiwum Archidiecezjalnym w Przemyślu, rkps 2091, s. 1719.

⁹⁰ A. Sikora, *Krótką historią cudownego obrazu*, s. 27.

⁹¹ Ks. Wojciech Harmata (1826-1917) jako rodak strzyżowski, wyświęcony na kapłana w 1852 r., znał z opowiadań fakt głębokiego przywiązania dawnych mieszkańców Strzyżowa do obrazu Matki Bożej Niepokalanej i zapewne świadomie podjął jego poszukiwania. Nekrolog Harmaty, kanclerza, a następnie proboszcza w Bielniech, opublikowała Kronika Diecezji Przemyskiej 1917, R. 17, s. 156161.

Harmaty spotkała się z poparciem ks. Józefa Twaroga, od 1844 r. prepozyta strzyżowskiego, który dbając o wysoki poziom moralny parafian wznowił Bractwo Szkaplerza Świętego, Bractwo Różańca Świętego i Bractwo św. Anny. Dnia 8 grudnia 1861 r. obraz Niepokalanej znów umieszczono na dawnym miejscu⁹².

W 1879 r. probostwo strzyżowskie objął ks. Franciszek Jabczyński, dotychczasowy proboszcz w sanktuarium Chrystusa Ukrzyżowanego w Kobylance. W Strzyżowie odnowił kościół wewnątrz i na zewnątrz. Gdy wielki pożar w 1895 r. zniszczył wieżę i dach kościoła, przeprowadził w latach 1895-1898 gruntowne remonty. Działalność na polu religijnym i społecznym⁹³.

W 1906 r. biskup Józef Sebastian Pelczar powołał do życia w diecezji przemyskiej Bractwo Najświętszej Panny Maryi Królowej Korony Polskiej połączone ze Związkiem Katolicko-Społecznym na wzór bractw tego typu istniejących już we Lwowie i Krakowie. Opracował jego statut i w tej sprawie zwrócił się z orędownictwem do kapłanów i wiernych swojej diecezji, zachęcając do zakładania Bractwa w każdej parafii⁹⁴. Już w maju 1906 r. założył je w Strzyżowie ks. Kwieciński⁹⁵. Pierwszym celem Bractwa było szerzenie czci i miłości Bogarodzicy, drugim podniesienie życia religijnego i moralności w każdej parafii, trzecim modlić się do Królowej Niebieskiej, a z Nią i przez Nią do Najśladszego Serca Jezusowego o zlitowanie Boże nad narodem naszym i o odrodzenie narodu, czwartym działać w dziedzinie miłosierdzia chrześcijańskiego i piątym pracować na polu społecznym i ekonomicznym, czyli przysparzać ludziom więcej światła i chleba⁹⁶. W Strzyżowie już w 1911 r. należało do Bractwa 1005 członków; otwarto bibliotekę parafialną, urządzano odczyty i pogadanki o treści religijnej, historycznej i społecznej, zaprowadzono Stowarzyszenie św. Wincentego a Paulo męskie i żeńskie oraz zbudowano ochronkę dla dzieci⁹⁷.

W 1901 r. powstała Sodaliczka Mariańska Pań Miejskich (inteligencji żeńskiej), która przodowała w krzewieniu kultu Matki Bożej Strzyżowskiej⁹⁸. Ważną rolę w wychowaniu młodzieży odegrała później Sodaliczka Mariańska skupiająca w dwu kołach młodzież gimnazjalną żeńską od 1924 r. i męską od 1925 r. Obie sodaliczki rozwijały

⁹² A. Sikora, *Krótką historią cudownego obrazu*, s. 27.

⁹³ Śp. X. Franciszek Jabczyński. *Wspomnienie pośmiertne* Kronika Diecezji Przemyskiej 1903, R. 3, s. 114118; J. Federkiewicz, *Kapituła przemyska*, Kronika Diecezji Przemyskiej 1910, R. 10, s. 301311.

⁹⁴ Kronika Diecezji Przemyskiej 1906, R. 6, s. 1121.

⁹⁵ Kronika Diecezji Przemyskiej 1907, R. 7, s. 281282.

⁹⁶ J.S. Pelczar, *List pasterski o zaprowadzeniu Bractwa Najświętszej Panny Maryi Królowej Korony Polskiej i połączeniu z nim Związku katolicko-społecznego* Kronika Diecezji Przemyskiej 1910, R. 10, s. 554557.

⁹⁷ *Sprawozdanie z działalności Związku Katolicko-Społecznego i połączonego z nim Bractwa NMP Królowej Korony Polskiej w diecezji przemyskiej*, Kronika Diecezji Przemyskiej 1911, R. 11, s. 426427.

⁹⁸ A. Szal, *Duchowieństwo Diecezji Przemyskiej o. l. w latach 1918-1939*, Premisla Sacra 3 (1989/1990), s. 144.

w środowisku szkolnym kultu Matki Bożej, urządzały zebrania plenarne, odczyty i dyskusje⁹⁹.

Na zlecenie ks. Franciszka Majewskiego, od 1940 r. prepozyta, dokonano w 1955 r. gruntownej restauracji i konserwacji obrazu w pracowni Muzeum Diecezjalnego w Przemyślu. Dyrektor i konserwator ks. Władysław Lutecki, który przeprowadził renowację i konserwację obrazu, pozostawił dla ułatwienia napraw w przyszłości dokładny opis przebiegu prac konserwatorskich¹⁰⁰.

Dnia 8 grudnia 1955 r., w uroczystość Niepokalanej Poczęcia NMP, ks. biskup Wojciech Tomaka poświęcił odnowiony obraz, umieszczony przejściowo w wielkim ołtarzu. Na uroczystość przybyło bardzo wiele ludzi, a w czasie mszy św. do komunii św. przystąpiło 2000 wiernych. Po mszy św. ks. prepozyt Majewski odczytał z ambony dekret biskupa Janowskiego, uznający obraz Matki Bożej Niepokalanej Strzyżowskiej za cudowny¹⁰¹.

W atmosferze trzechsetnej rocznicy ogłoszenia Matki Bożej Królową Polski w 1956 r. i przygotowania do obchodów Millennium Chrztu Polski ks. Adam Sikora opracował wspomnianą *Krótką historią cudownego obrazu Matki Bożej Niepokalanej w kościele parafialnym w Strzyżowie*, którą przekazano biskupowi przemyskiemu Franciszkowi Bardzie. W okresie Millennium ogłoszono w diecezji przemyskiej rok 1965 Rokiem Maryjnym. Okolicznościowe obchody urządzono we wszystkich sanktuariach koronowanych (14 miejscowości) i w 17 znaczniejszych niekoronowanych. Uroczystościom millenijnym w Strzyżowie przy obrazie Matki Bożej przewodniczył 18 lipca 1966 r. ks. biskup Wojciech Tomaka¹⁰².

Podane przez ks. Adama Sikorę na podstawie *Liber memorabilium* cuda i otrzymane łaski od końca XV do połowy XX w. świadczą o zawsze żywym kultu maryjnym w Strzyżowie. Niewątpliwie pierwsze z nich związane były jeszcze z pierwotnym obrazem Ukoronowania Najświętszej Maryi Panny, znajdującym się w ołtarzu głównym, oraz z obrazem Zwiastowania i Niepokalanej Poczęcia NMP w ołtarzu bocznym, a dopiero po spaleniu kościoła w 1657 r. przez Jerzego Rakoczego z obecnym obrazem Niepokalanej Poczęcia. Dotyczyły one głównie ocalenia ludności w czasie wielkich zaraz (epidemii), które dziesiątkowały ludność miast i wsi, uzdrowień z różnych chorób, aż po ocalenia miasta w czasie II wojny światowej.

⁹⁹ *75 lat Gimnazjum i Liceum*, s. 69.

¹⁰⁰ A. Sikora, *Krótką historią cudownego obrazu*, s. 3537.

¹⁰¹ Tamże, s. 3738.

¹⁰² D. Bialic, *Sprawozdanie z Roku Maryjnego Diecezji Przemyskiej*, Kronika Diecezji Przemyskiej 1966, R. 52, z. 1, s. 2629. Archiwum Diecezji Przemyskiej posiada teczkę ks. D. Bialica, referenta diecezjalnego do spraw maryjnych, z materiałami przygotowawczymi do obchodów Roku Maryjnego.

Wieża kościelna i dzwony

Na północ od kościoła stoi osobno wieża w stylu gotyckim. W dolnej części muru - wana z kamienia, współczesna kościołowi, a więc z XV w. Górna część została wymurowana z cegły w XIX w. według planów Zygmunta Hendla po wielkim pożarze, który strawił w maju 1895 r. pierwotną nadbudowę drewnianą. Część ta była kilkakrotnie remontowana. Obecnie wieża posiada wysokość 36 m. Została pokryta blachą miedzianą podczas jej gruntownej restauracji w 1980 r.

Do końca XIX w. na wieży wisiały trzy dzwony, prawdopodobnie z końca XV w. Stopiły się w czasie pożaru Strzyżowa w 1895 r. Nowe trzy dzwony zostały odlane z pozostałych kruszców i otrzymały datę 1897. Zaliczone zostały do nowych i w 1917r. zabrane przez Austriaków na cele wojenne. Kolejne trzy dzwony sprawiono w 1925 r. Dla ich ufundowania wydano w 1922 r. osobną Odezwę do Parafian Strzyżowskich przebywających w Ameryce¹⁰³. Dwa dzwony odlane otrzymały imiona: Stanisław Kostka (1008 kg) oraz Św. Kazimierz (559 kg). Zabrali je 9 września 1941 r. Niemcy na cele wojenne. Trzeci dzwon z 1613 r., wykonany przez Georgiusa Franka we Lwowie, z wizerunkiem św. Szymona, został zakupiony w 1925 r. w Kańczudze (235 kg) i jako zabytkowy, ocalał. W 1967 r. poświęcono dzwon Marya, wykonany w przemyskiej firmie Felczyńskich, został poświęcony 24 września 1967 r. przez ks. bpa Stanisława Jakiela. Trzeci dzwon Maksymilian został wykonany w 1972 r. również w firmie Felczyńskich (1200 kg). W górnej wnęce poddasza nawy głównej kościoła mieści się stary z XVI w. dzwonek (sygnaturka) o wadze 25 kg imieniem Franciszek¹⁰⁴.

Cmentarz parafialny

Do XVIII w. zmarłych grzebano wokół kościoła parafialnego Bożego Ciała, kościoła św. Katarzyny oraz kościoła św. Michała. Po wprowadzeniu pod koniec XVIII w. rygorystycznych przepisów józefińskich dotyczących cmentarzy zamknięto cmentarze przykościelne. Dawny cmentarz przy kościele farnym był w przeszłości ogrodzony płotem, który w XIX w. został zniszczony, a plac zajmowany przez furmanki w dni targowe. Został ponownie ogrodzony murem z cegły w 1886 r. przez ks. prepozyta Jabczyńskiego. Cmentarz przy kościele św. Katarzyny został zlikwidowany, a później zabudowany.

W początkach XIX w. ostał się jedynie cmentarz św. Michała, ponieważ kościół uległ pod koniec XVIII w. zupełnej ruinie i nie był już uważany przez Austriaków

¹⁰³ Odezwa drukowana w archiwum parafialnym w Strzyżowie.

¹⁰⁴ Archiwum parafialne w Strzyżowie, w tym informacje ks. Stanisława Kwiecińskiego, zawarte w jego opracowaniu historycznym, jak i ks. Adama Nowaka.

za czynny. W 1864 r. postawiono na nim kaplicę św. Michała. Z biegiem czasu powstały też inne cmentarze: cmentarz Na Ratuszniówkach o obszarze 18 arów, został zamknięty w 1907 r. Cmentarz Na Rzepiskę, zawierający 32 ary, został zamknięty w 1940 r. Jest to cmentarz w połowie wojskowy. Cmentarz Nad Krzywulą czyli Krzywą Karczmą powstał na gruncie zakupionym kosztem 4200 koron austriackich od właściciela Strzyżowa Ignacego Wołkowickiego. Powiększono go w 1940 r. darowizną probostwa¹⁰⁵.

Dom Parafialny

Dom Parafialny został zbudowany w latach 1908-1911 przez ks. Stanisława Kwiecińskiego. Po wojnie dom został zajęty na cele administracji cywilnej. Odzyskany w latach osiemdziesiątych, został w latach 1983-1989 odnowiony przez ks. Adama Nowaka¹⁰⁶.

Plebania

Podczas wizytacji parafii w 1595 r. zanotowano, że miejscowy proboszcz ks. Jan Solecki mieszkał w dość obszernej drewnianej plebanii, ale już starej i zniszczonej. Plebanię wielokrotnie przebudowywano. W 1785 r. plebania była nowa, ale jeszcze niewykończona. Oprócz mieszkania prepozyta prawie zawsze wspomniano o osobnym domu wikariusza, organisty i dzwonnika. Wszystkie te budynki do XIX w. były drewniane i kryte gontami. Za czasów ks. Józefa Twaroga plebania była w tak złym stanie, że jego następcą ks. August Nahlik musiał się przeprowadzić do zabudowań gospodarczych znajdujących się przy samej plebanii. Dopiero w 1880 r. przygotowano plan budowy plebanii według projektu Tadeusza Stryjeńskiego. Zbudowano ją w latach 1882-1884. Była murowana, jednak kryta gontami. Bardzo szybko stwierdzono jej wielkie zawilgocenie. Ks. Stanisław Kwieciński przeprowadził więc jej gruntowny remont i pokrył blachą ocynkowaną. Postawiona na wilgotnym terenie przechodziła nadal wilgocią i grzybem. Dopiero ks. Nowak dokonał jej gruntownej przebudowy, wymieniając większość zawilgoconych ścian i osuszając całe jej otoczenie. Podobnie było z wikarówką. Przebudowywano ją kilkakrotnie, m.in. w 1895 r. według planów Zygmunta Hendla¹⁰⁷.

¹⁰⁵ Na temat cmentarzy mówią nam sprawozdania wizytacyjne diecezji krakowskiej (Archidiecezji Metropolitalnej w Krakowie), inwentarze parafialne oraz kroniki parafii.

¹⁰⁶ Na temat Domu Parafialnego pisał ks. S. Kwieciński i ks. A. Nowak w kronikach parafialnych i wspomnieniach.

¹⁰⁷ Plany plebanii i wikarówki w archiwum parafialnym w Strzyżowie. Wspomnienia ks. Stanisława Kwiecińskiego.

Uposażenie kościoła

Uposażenie kościoła strzyżowskiego oparte było na majątkach określonych w erekcji kościoła dokonanej przez biskupa Wysza w 1401 r. *Liber beneficiorum* Jana Długosza podaje dokładnie powinności wszystkich wsi okręgu parafialnego na rzecz kościoła parafialnego w drugiej połowie XV w.¹⁰⁸ Prócz tego składały się nań pola położone w Strzyżowie, blisko kościoła, głównie nad Wisłokiem. W 1617 r. doszedł znaczny majątek położony w Zaborowie, ofiarowany kościołowi przez rodzinę Bączalskich¹⁰⁹. W 1814 r. prepozyt ks. Sebastian Rogoyski dokonał z kolatorem Ksawerym Skrzyńskim niekorzystnej dla kościoła zamiany urodzajnych i pobliskich gruntów położonych nad Wisłokiem, zwanych Rędziny, na górzysty i niewielki majątek rustykalny, zwany Nagajówką położony w Gbiskach. Zamiana ta przeprowadzona bez pozwolenia władz kościelnych stała się przyczyną długich, trwających niemal 50 lat sporów proboszczów strzyżowskich z kolatorami Skrzyńskimi. Po II wojnie światowej część majątku parafialnego została zabrana przez władze komunistyczne w 1950 r. Z majątku utrzymywano w przeszłości kościół, proboszcza, wikariuszów oraz służbę kościelną¹¹⁰.

Kaplice na terenie Strzyżowa

Rozwijająca się szybko parafia strzyżowska posiadała w przeszłości kilka niewielkich kościołów, raczej kaplic, w których stale lub od czasu do czasu odprawiano msze św. i nabożeństwa. Były to drewniane kościoły miejskie pod wezwaniem św. Michała Archanioła i św. Katarzyny, a później również kaplica Matki Bożej Bolesnej i św. Józefa.

Na granicy Przedmieść Dobrzechowskiego i Żarnowskiego, za miastem w kierunku północnym, w odległości jednego stadia (*uno stadio*) stała od XV w. drewniana, konsekrowana prawdopodobnie w 1494 r., kaplica (kościółek) pod wezwaniem **św. Michała Archanioła**. Stanowiła ona dla wielu mieszkańców Strzyżowa kościół miejski w odróżnieniu od parafialnego, do którego uczęszczali również mieszkańcy okolicznych wsi. Kościółek został wybudowany przez mieszczan strzyżowskich zrzeszonych w Bractwie Literackim i uposażony 21 września 1464 r.¹¹¹ W skład uposażenia wchodził osobny dom prebendy, który w 1595 r. był mocno zniszczony, oraz cztery pola¹¹². Stąd

¹⁰⁸ J. Długosz, *Liber beneficiorum*, t. 2, Kraków 1864, s. 257258.

¹⁰⁹ AAPrz, rkps 1725, s. 3538.

¹¹⁰ Materiały archiwalne dotyczące majątku kościelnego znajdują się w Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie (głównie Acta Officialia) oraz w opracowaniach ks. S. Kwiecińskiego, pozostających w rękopisie w archiwum parafialnym.

¹¹¹ AKMKr wizytacja z 1608, s. 181.

¹¹² H. Olechowa, *Topografia i rozwój przestrzenny Strzyżowa* [w:] *Studia nad dziejami Strzyżowa i okolic*, red. S. Cynarski, Rzeszów 1980, s. 160.

też w herbie Strzyżowa znalazł się wizerunek św. Michała. Niewielki kościół położony z dala od centrum miasta ocalał podczas pożaru miasta w 1480 i 1657 r. Opiekę nad kaplicą sprawował osobny ksiądz prebendarz. Wizytacja dekanatu strzyżowskiego z 1722 r. podaje informacje, że drewniany kościółek św. Michała, wokół którego był cmentarz, posiadał jeden ołtarz i sygnaturkę¹¹³.

Upadek kościółka wiązał się zapewne zubożeniem miasta, w pewnym stopniu także z faktem połączenia się Bractwa Literackiego z Bractwem Niepokalanego Poczęcia NMP, istniejącym przy farze. Obiekt ten niszczał stosunkowo szybko, bo według relacji Franciszka Wolańskiego około roku 1805 nie pozostało z niego ani szczętu; jedynym śladem pozostała zbudowana na jego miejscu mała kapliczka zaznaczona na mapie z roku 1851. Kiedy pod koniec XVIII w. zaczęto likwidować cmentarze okalające kościół i przenosić je na miejsca bardziej od kościoła odległe, przeznaczono też otoczenie zniszczonego kościoła św. Michała na cmentarz parafialny. Obecnie na cmentarzu tym stoi dość obszerna kaplica św. Michała Archanioła, murowana, neoromańska, na planie prostokąta, kryta blachą, z przedsionkiem. W środku polichromia neorokokowa oraz jeden ołtarz. Została ufundowana w roku 1863 przez Konstancję Dydyńską, właścicielkę Godowej, ku pamięci Antoniego Dydyńskiego¹¹⁴. Została ona poświęcona w 1864 r. przez ks. Feliksa Buchwalda¹¹⁵. Gruntownie odnowiona w 1989 r. przez prepozyta ks. Nowaka, stanowi obecnie zarówno kaplicę cmentarną, jak też miejsce przedpogrzebowe¹¹⁶.

Drugi kościół miejski to kościół szpitalny pod wezwaniem **św. Katarzyny Panny i Męczenniczki**, ufundowany przez mieszczan strzyżowskich, w tym głównie przez Dorotę Boczek. Został zbudowany przed 1480 r.¹¹⁷ Dnia 26 grudnia 1484 r. otrzymał erekcję kanoniczną z rąk ks. Wincentego Przerębskiego, oficjała krakowskiego¹¹⁸. Od roku 1524 występuje w źródłach jako prepozytura szpitalna¹¹⁹. Patronat nad kościo-

¹¹³ AKMKr wizytacja z 1722, s. 87.

¹¹⁴ H. Olechowa, *Topografia i rozwój przestrzenny Strzyżowa*, s. 160.

¹¹⁵ *Schematyzm diecezji przemyskiej na rok 1879*, s. 192.

¹¹⁶ Waga i Miecz 1992, nr 1, s. 2.

¹¹⁷ Według ordynacji miasta z 1480 r. kościół już istniał, bo miasto otrzymało wszystkie miejsca suche za kościołem św. Katarzyny i za nowym rynkiem. Zob. J. Wyrozumski, *Miasta regionu strzyżowskiego*, s. 121.

¹¹⁸ Ks. Sikora uważał, że kościół św. Katarzyny był pierwszym kościołem parafialnym w Strzyżowie i został zbudowany z funduszy księcia Bolesława Wstydlwego i jego małżonki błogosławionej Kingi. Pogląd ten wydaje się jedynie przejawem istniejącej tu tradycji. Jan Długosz w drugiej połowie XV w. podaje, że w mieście istniał drewniany kościół parafialny pod wezwaniem Bożego Ciała, nie wspomina natomiast o kościele św. Katarzyny. Wizytacja diecezji krakowskiej z 1722 r. (k. 86) podaje, że kościół św. Katarzyny powstał w końcu XV w.

¹¹⁹ AKMKr, Acta Episcopalia, vol. 11, k. 56, 1011. Niektóre akta dotyczące kościoła św. Katarzyny znajdują się również w Archiwum Państwowym w Krakowie, Archiwum Depozytów 607.

łem miała rada miasta Strzyżowa. Kandydatów na stanowisko prebendarza kościoła wybierano wyłącznie z grona księży zrzeszonych w Bractwie Kapłańskim dekanatu strzyżowskiego. Niekiedy spory wokół obsady tego stanowiska kończyły się w sądzie biskupim w Krakowie¹²⁰. Kościółek był usytuowany w 1608 r. w północno-wschodnim rogu nowego rynku, urządzonego zapewne po pożarze miasta w 1480 r.¹²¹, a w roku 1722 poza miastem, które urządzono na nowo po wojnach szwedzkich¹²². W latach 1595 i 1608 kościół św. Katarzyny był drewniany i konsekrowany (prawdopodobnie w 1494 r.), dość obszerny, miał trzy ołtarze. Otaczał go cmentarz wydłużony ku północy, od którego na wschód znajdowała się jego plebania.

Kościół został spalony podczas najazdu Rakoczego II w 1657 r. i następnie pieczołowicie odbudowany. Dnia 16 czerwca 1678 r. został konsekrowany przez biskupa Mikołaja Oborskiego, posiadał nadal trzy ołtarze konsekrowane: główny św. Katarzyny, Przemienienia Pańskiego i św. Stanisława¹²³. Ostatnim prebendarzem szpitalnym i opiekunem kościoła św. Katarzyny był ks. Michał Dembiński, zmarły 7 sierpnia 1801 r.¹²⁴ Zaraz po jego śmierci namiestnik cyrkułu dukielskiego baron Gastheim polecił dekretem rozebrać kościół, a wartościowe przedmioty (precjoza) kościelne przekazać na skarb państwa, zaś majątek prebendy przelać na fundusz religijny¹²⁵.

Obok kościoła znajdował się szpital mający charakter przytułku dla ubogich, który został ufundowany przez mieszczan strzyżowskich, głównie przez Dorotę Boczek, w roku 1484¹²⁶. W 1595 r. szpital był drewniany, w dobrym stanie i -wy starczająco uposażony. W 1722 r. mieszkało w nim 5 ubogich. Szpital przetrwał do końca XVIII w., co poświadczają zapisy w księgach parafialnych. Według wizytacji z 1595 r. do szpitala należało pole zwane Obszar, z darowizny mieszczanina Stanisława Dymka¹²⁷, które trzymali aż do 1767 r. Wielopolscy, płacąc 6 grzywien wyderkaufu (wykupu). W XIX w. majątek szpitalny nabył od władz austriackich Ignacy Skrzyński. Likwidacja kościółka nastąpiła zapewne przed 1851 r., bowiem na mapie z tego roku zaznaczona jest już nowa droga do Rzeszowa, przez rynek i ulicę św. Katarzyny do Żarnowej.

¹²⁰ AKMKr, Acta Episcopalia, vol. 11, k. 1011; Acta Officialia 88, k. 404.

¹²¹ Capella hospitalis est circa hospitale in novo circulo oppidi Strzeżów lignea tit. S. Catherinae (AKMKr wizytacja z 1608, nr 26, s. 181).

¹²² AKMKr, Acta Officialia, vol. 177, s. 210212 (29 V 1741), s. 290292.

¹²³ AKMKr, Liber Ordinatum 5, k. 7677; J. Kracik, *Konsekracje kościołów i ołtarzy w diecezji krakowskiej w XVIII-XVIII wieku*, Nasza Przeszość 1984, t. 61, s. 143.

¹²⁴ H. Olechowa, *Topografia i rozwój przestrzenny Strzyżowa*, s. 170.

¹²⁵ A. Sikora, *Krótką historia cudownego obrazu*, s. 7.

¹²⁶ AKMKr, wizytacja z 1722, k. 86.

¹²⁷ AKMKr, wizytacja z 1595, nr 2, k. 76v.

W roku 1900 miejscowy obywatel Andrzej Górnicki wystawił w miejscu pierwotnego kościoła kaplicę św. Katarzyny¹²⁸. Kiedy w 1909 r. przystąpiono do budowy ochronki dla dzieci, kaplica ta nie pasowała do planów zabudowy, więc ją szybko rozebrano i wystawiono od nowa wraz z całym obiektem. W grudniu 1911 r. poświęcono w nim dom zakonny sióstr serafitek, w początkach 1912 r. otwarto ochronkę, a następnie pracownię szycia dla dziewcząt z kaplicą domową św. Katarzyny¹²⁹.

Na wzniesieniu na wschód od miasta na Górcie pod lasem Ratuszniówki istnieje kaplica neogotycka, z cegły, kryta blachą, pod wezwaniem **Matki Boskiej Bolesnej** z okalającym dawniej cmentarzem. W przeszłości stała na tym miejscu kaplica zbudowana prawdopodobnie w 1634 r. z fundacji Sebastiana Gawronka (zm. 1636), malarza strzyżowskiego. W XIX w. odprawiano w niej msze św. trzy razy w roku¹³⁰. Znaczący folkloru ziemi rzeszowskiej Franciszek Kotula powiada, że kaplica, ale przede wszystkim obraz Matki Boskiej cieszy się wielkim kultem. Z terenem kaplicy jest związana **legenda** o tym właśnie miejscu spadł w 1504 roku na Tatarów Przerazeni Tatarzy uciekli, względnie cofnęli się¹³¹.

W 1932 r. zbudowano obecną kaplicę na parceli ofiarowanej przez braci Patrynow: Józefa, Franciszka i Marcina. Wewnątrz kaplicy znajdują się nadal dwa obrazy z pierwszej połowy XIX w.: Matka Boska Różańcowa i Matka Boska Szkaplerzna¹³², znacznie zepsute w czasie odnawiania w 1932 r. Kaplica została gruntownie odrestaurowana i pokryta blachą miedzianą w 1982 r. Stanowi ona swoiste sanktuarium dla miasta i okolicy.

Na przedmieściu na wschód od miasta stoi pod lasem Ratuszniówki kaplica pod wezwaniem **św. Józefa**. Została zbudowana w 1772 r. przez Józefa Patryna po zakończeniu walk partyzanckich konfederatów barskich. W XIX w. można było odprawiać w niej cztery msze św. w ciągu roku¹³³. Jest murowana z kamienia, otynkowana, na rzucie prostokąta, dach dwuspadowy, kryty dachówką, z krzyżem roboty kowalskiej. W 1988 r. kaplica została gruntownie odnowiona, w miejsce starych obrazów i rzeźb, które ją zdobiły, a następnie zaginęły, wstawiono nowe, będące darowizną parafian¹³⁴.

¹²⁸ H. Olechowa, *Topografia i rozwój przestrzenny Strzyżowa*, s. 171; *Schematyzm diecezji przemyskiej na rok 1901* na s. 239 posiada uzupełniający zapis: In loco, ubi erat ecclesia S. Catharinae ab Imp. Josepho II suppressa, aedificata est sumptibus Andreae Górnicki nova capella a. 1900 Rocznic diecezji przemyskiej na rok 1952 (s. 117) zaznacza, że kaplica została poświęcona w 1912 r.

¹²⁹ A. Sikora, *Krótką historia cudownego obrazu...*, s. 7.

¹³⁰ *Schematismus Dioecesis Premisliensis pro Anno 1879*, s. 192.

¹³¹ F. Kotula, *Opowieści o ziemi z dorzecza głównej Wisłoki i Wisłoka*, Rzeszów 1975, s. 193194.

¹³² *Katalog zabytków sztuki*, t. 3, z. 1, s. 95; Rocznic diecezji przemyskiej na rok 1952 (s. 117) zaznacza, że kaplica murowana została poświęcona w 1932 r. pw. Matki Bożej Bolesnej. Zob. też Waga i Miecz 1991, nr 9, s. 2.

¹³³ *Schematismus Dioecesis Premisliensis pro Anno 1879*, s. 192. Toż na rok 1901, s. 239.

¹³⁴ Waga i Miecz 1991, nr 9, s. 2.

Bractwa kościelne

Bractwa kościelne, czyli konfraternie, decydowały w przeszłości w dużym stopniu o religijności. Miały osobowość prawną, własną administrację oraz statuty regulujące strukturę, charakter i cele, a także sposoby ich realizacji. Ich celem było głównie pogłębianie i aktywizowanie chrześcijańskiego życia członków oraz prowadzenie określonej działalności religijnej i niekiedy społecznej. Przy kościołach strzyżowskich istniało kilka bardzo aktywnych bractw kościelnych. Należały do nich:

Bractwo Kapłańskie było przejawem tendencji objawiającej się wśród duchowieństwa diecezjalnego pod koniec średniowiecza do wspólnotowego przeżywania swojego posłannictwa¹³⁵. Bractwo Kapłańskie pod wezwaniem Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny dla kapłanów okręgu strzyżowskiego erygował przy kościele parafialnym w Strzyżowie biskup krakowski Jan Rzeszowski (14711488)¹³⁶. W 1536 r. bractwo otrzymało własnego kapelana¹³⁷. Posiadało też w kościele parafialnym osobny ołtarz pod wezwaniem Zwiastowania NMP i Matki Bożej Niepokalanie Poczętej, przy którym pielęgnowano kult Bogarodzicy¹³⁸.

Bractwo Literackie NMP zostało założone przez mieszczan strzyżowskich początkowo przy kościele św. Michała, istniało przypuszczalnie przed 1464 r.¹³⁹ W 1588 r. posiadało własnego kapelana¹⁴⁰. Jego celem było krzewienie kultu Matki Bożej i pełnienie uczynków miłosierdzia. Protektorami Bractwa byli biskupi i dygnitarze świeccy. W 1688 r. protektorem była Marianna de Arquien Wielopolska, kanclerzyna wielka koronna, żona Jana, a siostra królowej Marysienki Sobieskiej, która uzyskała u papieża Innocentego XI, by przyjął honorowy protektorat nad Bractwem i nadał mu odpust zupełny¹⁴¹.

Dnia 24 lutego 1693 r. nastąpiło połączenie Bractwa Literackiego z nowo powstałym *Bractwem Niepokalanego Poczęcia NMP*¹⁴², które to Bractwo istniało do roku 1813¹⁴³. Księga Bractwa zachowana w Archiwum Diecezji Przemyskiej (rkps 2091) zawiera dokładny inwentarz posiadanych w kościele ornatów, obrusów, naczyń, chorąg-

¹³⁵ B. Kumor, *Statuty Bractwa Kapłańskiego oficjalu pilzneńskiego*, Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne 1962, t. 5, s. 385392.

¹³⁶ *Fraternitas [...] presbyterorum decanatus totius erecta per olim R. Joannem Rzeszowski ep. Crac. (Acta Episcopalia Petri Tomicki, vol. 11 (15241529), k. 57; Acta Officialia, vol. 73 (1543), s. 463468; Acta Visitationum 1608, s. 183; Acta Visitationum 1610, s. 31).*

¹³⁷ AKMKr, Acta Episcopalia, vol. 15, k. 810v.

¹³⁸ AAPrz, rkps 2091, k. 2.

¹³⁹ AKMKr wizytacja z 1608, s. 181.

¹⁴⁰ AKMKr wizytacja z 1722, k. 85 (informacje należy odnieść do początków altarii, a nie bractwa).

¹⁴¹ A. Sikora, *Krótką historią cudownego obrazu...*, s. 11.

¹⁴² AAPrz, Księga nr 2091, s. 21.

¹⁴³ AAPrz, rkps nr 2091 Księga Bractwa Niepokalanego Poczęcia NMP, 16931813.

wi, relikwiarzy, a przede wszystkim wotów na ołtarzu Niepokalanego Poczęcia. Były to w 1693 r. srebrne serduszka, twarze, oczy i korony, pomnażane w latach następnych. Przymocowane były przeważnie do samego obrazu¹⁴⁴.

Bractwo św. Anny wprowadził do kościoła parafialnego w Strzyżowie 7 stycznia 1600 r. arcybiskup lwowski Solikowski, a 30 sierpnia 1600 r. potwierdził je biskup krakowski Bernard Maciejowski¹⁴⁵. W roku 1603 posiadało własnego kapelana¹⁴⁶. Bractwo działało bez przerwy do końca XVIII w., kiedy pod wpływem przepisów józefińskich osłabło, a następnie zamarło. Kiedy przepisy te straciły na swej ostrości, Bractwo zostało wznowione w 1860 r. za czasów ks. Józefa Twaroga, kiedy zaezęto znowu przyjmować członków. Uroczyscie wprowadzili Bractwo jezuiti ze Starej Wsi w święto św. Anny w 1864 r. Księgę Bractwa prowadzono do 1880 r., zapisując członków zarówno z parafii strzyżowskiej, jak i z okolicznych parafii, m.in. z Czudca, Dobrzechowa, Lutczy, Niebylca i Wiśniowej. Potem znów działalność Bractwa osłabła¹⁴⁷. Dzięki ołtarzowi św. Anny w kościele parafialnym sam kult świętej Anny był ciągle żywy.

Bractwo Różańca Świętego, zwane też archikonfraternią, zostało zaprowadzone przy kościele parafialnym w Strzyżowie przed 1676 r. We wspomnianym roku otrzymało własnego promotora¹⁴⁸. Osobną fundację na rzecz Bractwa utworzyli Stanisław Piszczek i jego żona Agnieszka w 1677 r., a 5 września 1696 r. zatwierdził jego przywileje biskup krakowski Jan Małachowski¹⁴⁹. Bractwo było bardzo aktywne do końca XVIII w. W 1795 r. oficjalnie przestało istnieć na skutek przepisów józefińskich. Do piero w 1860 r. zostało znowu uroczyscie wznowione przez ks. Józefa Twaroga, a popierane przez jego następców ks. Augusta Nahlika i Franciszka Jabczyńskiego. Dnia 29 maja 1861 r. otrzymało potwierdzenie biskupa przemyskiego Adama Jasińskiego. Członkowie Bractwa zobowiązywali się odmawiać różaniec, uczęszczać często do sakramentów świętych, prowadzić przykładne życie oraz spełniać uczynki miłosierdzia. Do Bractwa strzyżowskiego zapisywali się początkowo członkowie z całej okolicy, m.in. z Babicy, Czudca, Niebylca, Połomi i Zaborowa. Później jego działalność ograniczono do parafii strzyżowskiej. W 1939 r. Bractwo podzielono na Różę¹⁵⁰.

¹⁴⁴ AAPrz, rkps 2091, s. 1719.

¹⁴⁵ AKMKr, wizytacja z 1608, s. 183; wizytacja z 1610, k. 31; wizytacja z 1722, k. 85.

¹⁴⁶ AKMKr, Acta Episcopalia, vol. 38, k. 447452.

¹⁴⁷ Książka Bractwa pod opieką świętej Anny, parafia Strzyżów 1860 zachowana w archiwum parafialnym w Strzyżowie.

¹⁴⁸ AKMKr, Acta Officialia, vol. 153, s. 1126.

¹⁴⁹ AKMKr, wizytacja z 1722, k. 85.

¹⁵⁰ Książka Bractwa pod opieką Matki Najświętszej Różańcowej, Parafia Strzyżów 1860 w archiwum parafialnym w Strzyżowie.

Bractwo Szkaplerza Świętego zostało zaprowadzone przy kościele parafialnym w Strzyżowie za zgodą Filipa Filibertusa Barberi, generała karmelitów, 8 lutego 1673 r.¹⁵¹ Natomiast 28 lipca 1704 r., na prośbę prepozyta ks. Jana Kazimierza Sirońskiego, za twierdził je bp Kazimierz Łubieński, administrator diecezji krakowskiej¹⁵². Zachowana księga Bractwa zawiera spis członków do 1813 r., nie tylko z parafii strzyżowskiej, ale z całej okolicy¹⁵³. Podano w księdze pierwotny tekst pieśni do Matki Bożej *Witaj Pani, my poddani*¹⁵⁴. Bractwo odnowione w 1860 r. przez ks. Józefa Twaroga i potwierdzone przez biskupa przemyskiego Adama Jasińskiego w 1861 r. przetrwało do XX w.

Apostolstwo Modlitwy zostało wprowadzone do parafii strzyżowskiej jako Bractwo Najświętszego Serca Pana Jezusa w 1873 r. i zostało potwierdzone przez biskupa przemyskiego Macieja Hirschlera 12 września 1873 r. Czynne było oficjalnie do 1950 r., kiedy to przepisami administracyjnymi rządów komunistycznych zostało rozwiązane. Jednak w Strzyżowie do Księgi Apostolstwa wpisywali się parafianie do roku 1956¹⁵⁵.

Sodaliczka Mariańska Pań ziemi strzyżowskiej została erygowana dekretem generała zakonu jezuitów Włodzimierza Ledóchowskiego 1 marca 1936 r. Obejmowała swoim zasięgiem panie okolicznych dworów oraz inteligencję miejską. Sodaliczka była aktywna do wybuchu II wojny światowej.

W okresie powojennym władze komunistyczne zlikwidowały organizacje i stowarzyszenia kościelne, jednak niektóre z nich przetrwały, przyjmując formę maryjnych Róż Różańcowych czy dla chłopców kół ministrantów. Dopiero po odzyskaniu niepodległości w 1989 r. powstało wiele nowych form organizacyjnych, w tym Akcja Katolicka, Zespół Charytatywny Caritas, Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży *Schematyzm diecezji rzeszowskiej* z 2000 r. wymienia kilkanaście takich zespołów parafialnych¹⁵⁶.

Mansjonarie i altarie

Kolegium Mansjonarzy ufundowali w Strzyżowie (początkowo dla trzech mansjonarzy) Stanisław i Jan Bączalscy oraz proboszcz ks. Adam Augustinus, legując na ten cel w 1617 r. łączną sumę 2180 florenów polskich¹⁵⁷. Erygował je (dla czterech mansjonarzy) 26 kwietnia 1632 r. ks. Piotr Gembicki, administrator diecezji krakow

¹⁵¹ AAPrz, rkps 2091, s. 12.

¹⁵² AAPrz, rkps 2091, s. 5860, 7071.

¹⁵³ AAPrz, rkps 2091, k. 5760.

¹⁵⁴ AAPrz, rkps 2092, s. 5354.

¹⁵⁵ Księga wpisowa Apostolstwa Modlitwy w archiwum parafialnym w Strzyżowie.

¹⁵⁶ *Schematyzm diecezji rzeszowskiej*, Rzeszów 2000, s. 811.

¹⁵⁷ AKMKr, wizytacja z 1619, k. 506.

skiej, tworząc przy kościele parafialnym prepozyturę¹⁵⁸. W roku 1619 kolegium liczyło trzech członków, a w roku 1722 sześciu. Patronat nad kolegium sprawował właściciel Strzyżowa. Kolegium Mansjonarzy istniało do końca XVIII w.

Altarie związane były jedynie z ołtarzami kościelnymi. Powstawały głównie w miastach z fundacji bractw lub cechów. Obowiązkiem altaryzisty było odprawianie wyznaczonej liczby mszy św. czytanych, a później również śpiewanych za duszę fundatora lub za członków bractw i cechów. By nie zakłócać oficjalnego rytmu służby Bożej w kościele, głównie parafialnym, beneficja te wiązano z ołtarzami bocznymi, niekiedy z kaplicami. Altarzyści łączyli się często w kolegia wzorowane na kapitułach lub mansjonariach¹⁵⁹. Przy kościele parafialnym w Strzyżowie istniały w przeszłości następujące altarie:

Altaria pod wezwaniem Zwiastowania NMP przy kościele parafialnym istniała bardzo wcześnie, przynajmniej od roku 1513. W latach 1536 i 1538 otrzymała nową dotację ze strony Bractwa Kapłańskiego¹⁶⁰. Uroczystej erekcji altarii dla tegoż bractwa dokonał 11 lipca 1538 r. ks. Tomasz Rożnowski, administrator diecezji krakowskiej¹⁶¹. Patronat nad altarią posiadała Rada Miejska w Strzyżowie i Bractwo Kapłańskie okręgu strzyżowskiego. Wspólnie ustalały one kandydatów na beneficjum altarii. Niekiedy obsada altarii po długich sporach była rozstrzygana w sądzie biskupim w Krakowie¹⁶². Przez wiele dziesięcioleci przy ołtarzu tym zbierało się na wspólne modlitwy Bractwo Kapłańskie okręgu, a potem dekanatu strzyżowskiego.

Altaria pod wezwaniem Niepokalanego Poczęcia NMP została ufundowana przez Bractwo Literackie i Zofię Latoszyńską z lat 80. XVI w.; erygowano ją oficjalnie 11 czerwca 1588 r.¹⁶³ Patronat nad altarią sprawowała Rada Miejska i Bractwo Kapłańskie okręgu strzyżowskiego. W razie nieporozumienia co do kandydata ostateczny głos należał do sądu biskupiego w Krakowie¹⁶⁴.

Altaria pod wezwaniem św. Anny przy kościele parafialnym została ufundowana 16 maja 1601 r. przez Stanisława Bączalskiego, który na ten cel zapisał na dobrach Żyżnów 300 florenów polskich¹⁶⁵. Dnia 20 września 1607 r. fundację zatwierdził król Zygmunt III Waza. Erekcji altarii dokonał 4 października 1610 r. biskup Piotr Tylicki.

¹⁵⁸ AAPrz, rkps 1724 Erectio, k. 1178; rkps 2089 Erectio, k. 145; AKMKr, Acta Administratorialia, vol. 12, s. 851926.

¹⁵⁹ J. Szymański, *Altaria* [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 1, Lublin 1973, kol. 387388.

¹⁶⁰ AKMKr, Acta Episcopalia, vol. 15, k. 810.

¹⁶¹ AKMKr, Acta Episcopalia, vol. 19, k. 531533.

¹⁶² AKMKr, Acta Officialia, t. 61, s. 1261, 12661269; t. 88, s. 189, 340.

¹⁶³ AKMKr, Acta Visitationum 1619, k. 506; Acta Visitationum 1722, k. 85.

¹⁶⁴ AKMKr, Acta Officialia, t. 112, s. 1400.

¹⁶⁵ AKMKr, Acta Episcopalia, vol. 38, k. 447452; Acta Administratorialia, vol. 12, s. 854858.

Patronat nad nią sprawowali właściciele miasta oraz Bractwo Kapłańskie okręgu stryżowskiego.

Altarię pod wezwaniem Bożego Ciała ufundował 6 marca 1602 r. Kasper Stanisławski, piwcyz sanocki, z inicjatywy ks. Adama Augustinusa. Erygował ją 12 stycznia 1611 r. biskup krakowski Piotr Tylicki osobnym aktem wystawionym w Bodzentynie¹⁶⁶. Patronat nad altarią sprawowało Bractwo Kapłańskie okręgu stryżowskiego.

Altarię pod wezwaniem św. Stanisława Biskupa osobnym altarystą fundował w 1601 r. Stanisław Bączalski. Oprócz stałych mszy św. odprawianych przez altarystę za zmarłych rodziców fundatora, Bączalski życzył sobie, by pięć par chłopiąt szkolnych na grobie rodziców fundatorowych klęcząc nabożnie, *Salve Regina* śpiewali¹⁶⁷.

27 kwietnia 1632 r. ks. Piotr Gembicki, administrator diecezji krakowskiej, wcielił uposażenie wszystkich altarii do nowo erygowanego kolegium mansjonarzy. W 1642 r. miejscowy prepozyt Krzysztof Wielopolski uposażył niewielkim zapisem osobne stanowisko kaznodziei¹⁶⁸. Odrębną *Prebendę Kaznodziejską* i *Promotorię Bractwa Różańca św.* ufundował Jan Wielopolski, starosta biecki (legat 420 florenów polskich 29 marca 1651) i Stanisław Piszczek, mieszczanin stryżowski (legat 2000 florenów polskich 12 czerwca 1676)¹⁶⁹. Erygował ją dnia 8 stycznia 1676 r. biskup Mikołaj Oborski. Zgodnie z uposażeniem kaznodzieja stryżowski miał przed kazaniem, a po znaku krzyża św. odmówić *Ojcze nasz* i *Zdrowaś Maryjo*, a po kazaniu odmówić *Wierzę w Boga* i wieczne odpoczywanie za zmarłego króla Władysława IV i fundatorów kościoła. W niedzielę kaznodzieja był zobowiązany po południu wykładać ludowi katechizm. Patronat nad prebendą należał do właścicieli Stryżowa¹⁷⁰.

Cechy

Cechy, czyli bractwa rzemieślnicze (*fraternitates*), to stowarzyszenia rzemieślników, które oprócz celów ściśle zawodowych miały znaczny wpływ na rozwój religijności miast. Rozwijały się w Polsce szczególnie żywiłowo w XIV i XV w., co wiązało się ściśle z rozwojem rzemiosła miejskiego. W dziedzinie zawodowej i obyczajowej zobowiązywały się przestrzegać chrześcijańskich zasad moralności, zwalczać fałszowanie i niedbałe wykonywanie towaru, a od członków wymagały przestrzegania czystości obyczajów i świadczenia miłości bliźniego. Posiadały własne nabożeństwa, własnych

¹⁶⁶ AKMKr, Acta Episcopalia, vol. 38, k. 452457; Acta Administratorialia, vol. 12, s. 358360.

¹⁶⁷ AKMKr, Acta Administratorialia, t. 12, s. 851926.

¹⁶⁸ AAPrz, rkps 1725, s. 9398.

¹⁶⁹ AKMKr, Acta Officialia, vol. 153, s. 1324; AAPrz, rkps 1725, s. 133136; S. Cynarski, *Miasteczka nad środkowym Wisłokiem w XVII i XVIII wieku* [w:] *Studia nad dziejami Stryżowa i okolic*, Rzeszów 1980, s. 191.

¹⁷⁰ Odpis z Akt Bieckich w archiwum parafialnym w Stryżowie.

patronów i chorągwie z ich wizerunkami¹⁷¹. Cechy były bardzo aktywne w Stryżowie szczególnie do końca XVI w., potem z powodu załamania gospodarczego nieco osłabły. Odnowione po wojnach szwedzkich, przejawiały znowu swoją wieloraką działalność do początków XX w. Cech sukienników istniał w Stryżowie już w 1487 r., w 1608 r. posiadał własnego kapelana. Obok niego powstało w 1491 r. również Bractwo Czeladników Sukienniczych. W 1608 r. istniały też cechy: krawców, szewców, kowali, garncarzy i kuśnierzy. Wizytacja z 1610 r. informuje, że w mieście istniało wówczas osiem różnych cechów.

Po wojnach szwedzkich i zniszczeniu miasta przez Jerzego Rakoczego cechy odzyskały dawną świetność dopiero po wielu latach. Dnia 20 kwietnia 1671 r. Jan Wielopolski (junior) z Pieskowej Skały, właściciel Stryżowa, odnowił przywileje cechów¹⁷². Istniały wtedy cechy szewców, kowali, ślusarzy, złotników, kotlarzy, bednarzy, kołodziejów, stolarzy, tokarzy, snycerzy, rymarzy, sukienników, krawców i innych. Przywileje te potwierdzano również w czasach późniejszych¹⁷³.

W życiu kościelnym i parafialnym Stryżowa udział cechów był powszechnie widoczny. Dbały one o wystrój kościoła, szczególnie o powierzone im ołtarze, uświetniały uroczystości kościelne i cechowe procesjami ze swymi chorągiewami, obrazami i świecami, prowadziły akcje dobroczynne na rzecz miejscowego szpitala i najuboższych mieszczan; ich członkowie prowadzili wzorowe życie religijne i wychowywali swoich czeladników na dobrych katolików.

Szkoła

Dla dobrego funkcjonowania kościoła duże znaczenie miała szkoła parafialna istniejąca w Stryżowie już w 1513 r. W 1595 r. szkoła ta była w dobrym stanie i zatrudniała rektora Jana Soleckiego i jednego magistra. Kształciła co najmniej kilkunastu uczniów rocznie. Działała ona bez przerwy do końca XVIII w.

Udział stryżowian w Akademii Krakowskiej był znaczny już od XV w. Jan Przewłacznyk Dąbrowski doszedł nawet do stanowiska profesora tej uczelni. Najwięcej chłopców stryżowskich studiowało w XVI w., a więc w okresie znacznego rozwoju miasta i dużego pędu młodego pokolenia do nauki w okresie sporów i walk religijnych. Przy Akademii istniała też osobna fundacja przeznaczona dla uczniów stryżowskich¹⁷⁴.

¹⁷¹ C. Strzeszewski, *Cechy* [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 2, Lublin 1976, kol. 13761379.

¹⁷² AAPrz, rkps 2092, s. 7, 1116.

¹⁷³ Odpisy w archiwum parafialnym w Stryżowie.

¹⁷⁴ D. Quirini-Popławska, *Kartki z dziejów kultury regionu stryżowskiego* [w:] *Studia nad dziejami Stryżowa i okolic*, Rzeszów 1980, s. 413430.

Podczas zaborów szkolnictwo parafialne rozwijało się nadal, bo władze austriackie żądały od parafii utrzymania szkół. Od 1 lipca 1794 r. wnoszono specjalne opłaty na rzecz szkoły. Zdolniejsi chłopcy mieli możliwość zdobywania podstawowych wiadomości. Dziewczęta zaczęły uczęszczać do szkoły publicznej dopiero w drugiej połowie XIX w. Staraniem ks. Augusta Nahlika istniała krótko od 1871 do 1875 r. pierwsza szkoła katolicka dla dziewcząt, z dwiema nauczycielkami. Nie spotkała się jednak z poparciem miejscowej Rady Szkolnej oraz grona nauczycielskiego Strzyżowa. Dziewczęta zostały znowu zmuszone do uczęszczania do szkoły powszechnej, w której większość stanowiły dzieci żydowskie¹⁷⁵.

Kiedy utrzymanie osobnej szkoły katolickiej okazało się niemożliwe, ks. Nahlik planował otwarcie przynajmniej ochronki dla dzieci. W tej sprawie pisał do biskupa Macieja Hirschlera, uzasadniając swoje plany nędzą mieszczan i wyrobników oraz moralnym zepsuciem środowisk miejskich. Po śmierci ks. Nahlika ks. Franciszek Jabczyński podtrzymywał plany budowy ochronki. W tym celu zabezpieczył ogrodzeniem plac po dawnym kościele św. Katarzyny i znalazł fundatorów budowy kapliczki, a następnie ochronki. Zamierzenia te wcielił w życie dopiero ks. Stanisław Kwieciński. Ponieważ kapliczka zbudowana przez Górnickich nie odpowiadała przygotowanym planom budowy ochronki, na prędcę rozebrano kapliczkę i na jej miejscu przystąpiono do budowy nowego obiektu złożonego z sali ochronkowej, trzech pokoi i kuchni dla siostr, rozmównicy, kaplicy i jednego pokoju gościnnego. Budowę rozpoczęto pod koniec 1909 r., w latach następnych postawiono gmach i 3 stycznia 1912 r. siostry serafitki z Oświęcimia otwały swoją placówkę zakonną. Całość inwestycji powstała ze składek organizacji społecznych, dworu i osób prywatnych. Od 1913 do końca 1929 r. uczęszczało do ochronki 1031 dzieci, czyli przeciętnie 60 rocznie. Siostry prowadziły też kurs szycia dla dziewcząt. Po II wojnie światowej siostry kontynuowały swoją działalność. Dopiero w latach stalinowskich władze administracyjne ograniczyły działalność siostr i zabrały część ich pomieszczeń.

W organizowaniu powszechnego szkolnictwa podstawowego Kościół brał czynny udział, tym bardziej że w czasach galicyjskich wielu okolicznych proboszczów było wizytatorami szkolnymi. Tworzono więc szkoły powszechne nie tylko w Strzyżowie, ale i we wsiach należących do parafii. Mimo że szkolnictwo przeszło w połowie XIX w. pod kuratelę państwa, Kościół posiadał na sprawy szkolne znaczny wpływ również w okresie późniejszym, aż do czasów komunistycznych. Uczestniczył też w okresie okupacji w tajnym nauczaniu.

¹⁷⁵Na temat szkoły siostr felicjanek i początków ochronki siostr serafitek pisał ks. S. Kwieciński w swoich wspomnieniach (archiwum parafialne w Strzyżowie).

O powołanie w Strzyżowie szkoły średniej zabiegali w Rządzie Krajowym we Lwowie już pod koniec XIX w. posłowie ks. Feliks Buchwald i ks. Karol Fischer, proboszczowie sąsiedniej parafii dobrzechowskiej. Gimnazjum realne powstało ostatecznie przy dużym udziale Kościoła z początkiem roku szkolnego 1912/1913. Początkowo działało jako gimnazjum prywatne, które w 1920 r. uzyskało prawa zakładu publicznego. Duży wpływ na wychowanie moralne uczniów mieli księża katecheci. W gimnazjum działała sodalicja mariańska uczniów. Młodzież brała chętnie udział w uroczystościach religijnych¹⁷⁶.

Powrót do dawnej świętności

O ile w XIX w. prepozyci Józef Twaróg (18441864), August Nahlik (18641878) i Franciszek Jabczyński (18781903) poświęcili wiele czasu odrodzeniu życia religijnego parafii po okresie józefińskim, to w XX w., w warunkach społecznych zupełnie odmiennych, pasterze parafii musieli oprzeć swoje działania przede wszystkim na współpracy z wiernymi i ich aktywności. Zamiast majątkowego uposażenia kościoła i pomocy kolatorów, czyli właścicieli ziemskich, podstawę materialną parafii zaczęli tworzyć sami parafianie indywidualnie i zbiorowo w różnych organizacjach i akcjach docelowych. Na uwagę zasługuje szczególnie trzech prepozytów, którzy mieli decydujący wpływ na materialne i duchowe oblicze parafii XX w.

Ks. Stanisław Kwieciński (19031937) zbudował dom parafialny, wyposażył kościół w nowy dach i posadzkę, a po zakończeniu I wojny światowej sprawił w miejsce zabranych przez Austriaków nowe dzwony kościelne, założył również stowarzyszenie Gwiazda o charakterze katolickim i narodowym. Powołał chór i orkiestrę parafialną. Założył charytatywną Konferencję św. Wincentego a Paulo. Zorganizował ośrodek dla działalności charytatywnej i oświatowej siostr serafitek. Przejawiał zainteresowania historyczne i zostawił fragmenty dziejów parafii¹⁷⁷.

Ks. Franciszek Majewski (19401969) musiał kierować parafią w czasie wojny światowej, a po niej borykać się z władzami komunistycznymi, które zabrały parafię i majątek, i Dom Parafialny, zniósł też stowarzyszenia katolickie. Mimo tych trudności prowadził aktywne duszpasterstwo w licznych wsiach parafii, przeprowadził elektryfikację kościoła, zorganizował nauczanie religii w wielu punktach katechetycznych, w 1955 r. oddał do gruntownej restauracji i konserwacji obraz Matki Bożej Niepokalanej do pracowni Muzeum Diecezjalnego w Przemyślu.

¹⁷⁶75 lat Gimnazjum i Liceum, s. 69.

¹⁷⁷Obszerny nekrolog ks. Stanisława Kwiecińskiego (18641937) opublikował Stefan Momidłowski w Kronice Diecezji Przemyskiej 1938, R. 38, s. 281289.

Ks. Adam Nowak (19682000) przeprowadził w kościele i wokół niego wiele koniecznych i bardzo kosztownych inwestycji, dzięki którym kościół odzyskał swoją dawną świetność i należy dziś do najpiękniejszych obiektów sakralnych tej części kraju. W 1969 r. wprowadził instalacje elektrycznego ogrzewania. W 1970 r. przeprowadził radiofonizację kościoła. W 1971 i w 1980 r. odrestaurował wieżę kościelną. W latach 1974-1978 wstawił nowe okna witrażowe. W latach 1977-1979 przeprowadził gruntowną renowację murów kościoła, a w 1983 r. remont Domu Parafialnego. W kościele odnowił niemal wszystkie ołtarze i znajdujące się w nich obrazy. Patronował w końcu stworzeniu ośrodków parafialnych w Żarnowej i Gliniku Zaborowskim oraz budowie nowego kościoła filialnego w Brzeżance¹⁷⁸.

¹⁷⁸ Informacje z Kroniki parafialnej i relacji świadków. Zob. też Waga i Miecz 1994, nr 1, s. 12.

Bibliografia

Archiwalia

Archiwum Archidiecezjalne w Przemyślu:

1. Księga nr 1724 Erectio et dotatio praepositurae ac mansionariorum in oppido Strzyżów 26 IV 1632 facta.
2. Księga nr 1725 Strzyżów (oryginały i kopie XVIII w.).
3. Księga nr 2092 (oryginały i kopie XVIII w.)
4. Księga nr 2089 Księga Bractwa Niepokalanego Poczęcia NMP 16931813.

Archiwum parafialne w Strzyżowie:

- Książka Bractwa pod opieką Świętej Anny, Strzyżów 1860.
 Książka Bractwa pod opieką Matki Najświętszej Różańcowej, Strzyżów 1860.
 Fragmenty historii parafii ks. Stanisława Kwiecińskiego.
 Kronika parafii Strzyżów 1969-1996.
 Sikora Adam, *Krótką historią cudownego obrazu Matki Bożej Niepokalanej w kościele parafialnym w Strzyżowie* (Strzyżów 1956).

Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie:

- Acta Visitationum
 Acta Administratorialia
 Acta Episcopalia
 Acta Officialia

Opracowania

- Cynarski S.,
 1979 *Początki kariery rodziny Wielopolskich[w:] Społeczeństwo staropolskie*, t. 2, Warszawa, s. 125-157.

- Długosz J.,
 1864 *Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis*, t. 2, Kraków.

- Gwoździcki W.,
 1992 *Dzieje miasteczka i parafii Czudec*, Przemyśl.

- Katalog zabytków sztuki. Województwo rzeszowskie. Ropczyce, Strzyżów i okolice*, red. E. Śnieżyńska-Stolot, F. Stolot, Warszawa 1978.

- Księga dochodów beneficjów diecezji krakowskiej z roku 1529 (tzw. Liber retaxationum)* Wrocław 1968.

- Kumor B.,
 1964 *Archidiakoniat sądecki, Opracowanie materiałów źródłowych do Atlasu historycznego Kościoła w Polsce*, Lublin,

- Sikora A. ks.,
1956 *Krótką historią cudownego obrazu Matki Bożej Niepokalanej w kościele parafialnym w Strzyżowie nad Wisłokiem* Strzyżów. Maszynopis w archiwum parafialnym w Strzyżowie oraz Archiwum Metropolitalnym w Przemyślu.
- Wilamowski M.,
2008 *Strzeżowski Mikołaj* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 45, WarszawaKraków, s. 7779.
- Wyrozumski J.,
1980 *Miasta regionu strzyżowskiego* [w:] *Studia nad dziejami Strzyżowa i okolic. Zbiór artykułów*, red. S. Cynarski, Rzeszów, s. 111150.
- Zaleski W.,
1988 *Sanktuaria polskie. Katalog encyklopedyczny*, Warszawa.

Brief history of the Strzyżów parish

The article focuses on the history of the Strzyżów parish. The author presents the story of the parish against the background of events happening in the town whose origins go back to the Middle Ages. The author also extensively discusses the history of the local church, its furnishings as well as the parish clergy.

Key words: parish church in Strzyżów, town history, parish clergy